

BÁCSORSZÁG

II. évf., 4. szám • 1996. április 4.

A TARTALOMBÓL

- Szabadka földesurai a középkorban (2.)
„Kikérdezendők volnának a falu vénei, jegyzői, papjai...” (2.)
Első híradások a magyarokról
Az apatini apátság
Temerin a középkori dokumentumokban (1.)
A király, akit sokat szerettek, de még többen gyűlölték
Hogy is van ez?
Gyelmis-regény, folytatásokban (11.)
A Dózsa-hagyomány népünk emlékeztetőben
Görög Demeter és atlasza
A királynégylkos Petur bán
Torontáliak a millenniumi ünnepeken
Visszatekintő: Bács vármegyei lakosok (2.)
A szabadka-horgosi homokvidék növénytakarójának történelmi áttekintése (2.)
Megkevesbítetvén a' viz... (1.)
Családi fotó levelezőlapként
Szarmata túl Moholról

**Vajdasági
honismereti
szemle**

SZABADKA FÖLDESURAI A KÖZÉPKORBAN

(2.)

SZABADKA neve első alkalommal meglehetősen későn, 1391-ben került megörökítésre az oklevelekben, akkor is teljesen véletlennek mondható esemény, egy bűnper kapcsán, és az sem bizonyos, hogy a szabadkainak mondott Ágoston Szabadrán élt, illetve ura, Pakai András rendelkezett birtokkal vagy jobbággyokkal a településen. Mindezek csak megerősítik azon állításunkat, hogy Szabadka királyi birtok volt, korábban a Kunság része, később pedig a király Halashoz és Kecskeméthez hasonlóan kivette a Kunságból és hospesek letelepítésével szabad faluvá tette, majd mezővárossá emelte. Azért is kerülhetett későn neve az okleveles anyagba, mivel nem cserélődtek birtokokai, nem vitték osztályra valamely nemzetség családjainak osztozásakor, és másféle jogügylet tárgya sem volt. Nem véletlen, hogy a környező kisebb helyek, mint például Kelebia és Adorján, amelyeket földesurak birtokoltak, jóval korábban lettek írásban megerősítve.

1439-ben a város további életét befolyásoló változás történt. Albert (1379-1439) király május 9-én Pozsonyban kiadott oklevelében Madaras, Tavankut, Szabadka és Halas nevű mezővárosokat és falvakat, valamint Csőszapa felét azon 2757 színarany forint fejében, amelyeket a Szörény, Görény és Miháld nevű királyi várak fenntartására ígértek, a két Hunyadi Jánosnak május 10-től zálogba adta három hónapig terjedő időre. Ha a király vagy utódai az összeget a Hunyadiaknak kifizetik, nekik a birtokt vissza kell adniuk. A zálogba adás azért következett be, mert Albert király az oklevél kiadásának napján Hunyadi Jánosra (?1407-1456) és testvérére, ifjabb Hunyadi Jánosra (?1414) bízta a szörényi végvárak védelmét. A várakat honorként kapták, és mellé megfelelő birtokokat is azok fenntartására. A két Hunyadi szeptembertől már a báni címet is viselte.

Jelen esetben a korabeli birtokszerezés egyik gyakori módjára láthatunk példát. A hivatali méltósággal együttjáró várakat a méltóság megszűnte után vissza kellett adni, ám fenntartásukra adott zálogbirtokot csak akkor, ha a kölcsönzött összeget a király megtérítette, amire általában nem került sor. Szabadka és más helyek zálogba adásának külön érdekessége az, hogy a megnevezett 2757 arany forintot a Hunyadiaknak csak a zálogba adás után kellett a várakra fordítaniuk.

Hunyadi János nemcsak jeles törökverő, hanem ügyes birtokgyarapító is volt a maga korában. Még Zsigmond (1368-1437) király uralkodása idején szerezte meg többek közt a ke-rekegyházi (a Marostól délre), a szentandrásí és a hódvásárhelyi (a Körös-Tisza-Maros közben lévő) uradalmakat. Ha okleveleink alapján még nem is jelenthetjük ki teljes bizonyossággal, hogy Szabadka is egy uradalom központjaként létezett, azt feltételezhetjük, hogy egy Szabadka központtal kialakuló uradalom körvonalai megjelennek benne, hiszen a Hunyadiak minden bizonnyal a környező falvak gazdasági és piacközpontjaként működő mezővárosból igazgattatták oficiálisaiikkal új domíniumukat, amit az is bizonyít, hogy a későbbiek során castellum is épült a mezővárosban.

Szabadka 1464. szeptember 7-ig a Hunyadiak birtoka maradt. Ekkor adományozta ugyanis Mátyás (1443-1490) király

Dengelegi Pongrácz János erdélyi vajdának. Az adományozás tényén túl számunkra két fontos információt ad az oklevél. Mindenekelőtt értesülünk belőle arról, hogy megelőzően Szilágyi László, a király nagybátyja és gyámja birtokolta a mezővárost. Hogy mikor került a kezére, az pontosan nem ismeretes. Feltehetően a Hunyadi János halála (1456) és Szilágyi török fogságba esése (1459) közötti időben, ugyanis 1459-ben Kórogyi Gáspárral bizonyos Valkó és Bács megyei birtokokat cseréltek. A Bács megyeiek között Nagybajcs, Fibajcs, Okor, Napfnye, Hímesegeyház, Kétfülű, Likasegyház, Györgye, Kerekegyház és Turetegyház szerepelnek, amelyeket a későbbiekben is birtokoltak a Hunyadiak. 1462-ben ugyanis Mátyás király több birtokot adományozott édesanyjának, Szilágyi Erzsébetnek (?-1483), és köztük kivétel nélkül szerepeltek az említett birtokok.

Szabadka monográfusa, Iványi István (1845-1917) szerint Dengelegi Pongrácz János, 1462 és 1476 között erdélyi vajda, a király rokona, azzal érdemelte ki az adományt, hogy részt vett a korábbi és az 1464-es török elleni hadjáratokban.

A Káta nemből származó Dengelegi Pongráczok, akiknek birtokai Szatmár megyében voltak, a Hunyadi rokonsághoz tartoztak. Hunyadi János leánytestvérét, Klárát ugyanis Pongrácz János, a későbbi erdélyi vajda vette feleségül. A magas rokonság révén a fiak közül ketten országos méltóságokig emelkedtek. László a kolozsmonostori apátság kormányzója lett, János, aki Szabadkát is kapta, három alkalommal (1462-1465, 1468-1472, 1475-1476) az erdélyi vajda, egyszer (1466) pedig a szörényi bán méltóságát viselte. András 1463-ban pohárnokmesterként tűnt fel. János fia, Mátyás, aki apja vagyonát és azzal együtt Szabadkát is örökölte, rövid időre a királlyal is rokonságba került, ugyanis Aragóniai Alojzia és Frangepán Bernát lánya, Mária Magdolna a jegyese volt.

A Dengelegi Pongráczok idejében épült fel a szabadkai kastély, ugyanis Szerémi György (1490 körül-1548 után) Magyarország romlásáról szóló munkájában Corvin Jánosról (1473-1504) írva mások mellett megemlítette, hogy II. Ulászló (1456-1516) király neki adományozta Szabadka várát. Maga az épület jelen-tős erősség nem lehetett, mert 1524-ben törönnyak vagy háznak, illetve kőből készült nemesi curia-nak, azaz udvarháznak nevezte Török Bálint (?-1551), amikor elzálogosította rokonnak, Sulyok Istvánnak és Balázsnak a szabadkai uradalmat.

A kastély, amely az uradalom központjának a szerepét töltötte be, nyilvánvalóan jól megerősített épület volt, itt laktak az uradalom fő tisztségviselői, a várnagy, az udvarbíró, a kulcsár, a porkoláb és mások. A fegyvertárat és az egyéb raktárakat és magtárakat is itt helyezték el. A tisztségviselőkön kívül néhány egyéb alkalmazott, valamint katona is teljesített szolgálatot a kastélyban. A belső cselédség bizonyára a falakon kívül lakott. A XV. században vidékünkön nem egy ilyen emeletes kőház, kastély épült, így például Hódvásárhelyen, Szezen, Tömpöson és másol, amelyek uradalmi központ szerepet töltöttek be. Erősség jellegük uraik számára másodlagos szerepet játszott.

„KIKÉRDEZENDŐK VOLNÁNAK A FALU VÉNEL, JEGYZŐI, PAPJAI..”

Szabadka és környéke a Pesty-éle helynévgyűjteményben (2.)

AVIDÉKSZERTE lakó dalmaták még új vendégek lévén s helyismerettel nem bírván, szentmáriai testvéreiket közönségesen talán *Szubota* alattvalóinak nevezték s e nevezet átragadhatott magára a néptestületre is s dalmata szójcétessel *Szubotica* elnevezés alakult belőle, mit a szerb foglalók bár rövid ideig tartó tekintélye hatályosan előmozdított, az elmenekült helybeli magyarok elnémulása pedig nem akadályozott. - Az idők múlva visszaszállongó magyarok annyira megerősödvé találhatták ősi fészkeket általánosán Szubotica néven ismertetni, hogy annak eredeti *Sz. Mária* nevével visszaküzdödni többé nem lehetett, miként meghajolva az események hatalmával előidézett névváltozás bevezetett ténye előtt azután maguk is de magyar hangejtéssel előbb *Szubotka*, majd még magyarosabban *Szabatkának*, nevezték. (E kiemelés szerint városunk magyar nevét nem d-vel, hanem t-vel kell írni). A községtestület 1743-ban a visszaadott Szent Mária alatt szabadkamara: 1779-ben pedig szabad királyi várossá emelkedett; mind a két kitüntetésre Mária Theresia által történvén, szab. kir. várossá emeltestétől nagy királynőnk emlékére Mária Theresiopolis nevet vett föl s hivatalos, kivált német iratokban ez utóbbi neve használtatik.

Az 5 ik kérdésre: Hogyan népesítettet?

Bosnia, Dalmatia, Horvátország, Kunság, Felső Magyarország-ból a mohácsi útköz után.

A 6 ik kérdésre: Mit lehet tudni a név eredetéről, értelméről, mindegyik nyelvű helynévre nézve?

A 4 ik pont alatti adatokban megvan felelvé.

A 7 ik kérdésre: a község határában előforduló többi topographiai nevek mint jönnek elő s mily eredetűk?

Mező név alatt nem jó semmi elő

Dülőnek, számszerinti felosztásuk szerint a várost környező napkeleti s napnyugoti ugarföldök nevezetnek.

Szántók, fordulók nincsenek.

Legelők a következők léteznek: *Tompa-* és ez többféle: marha, birka és ló járásra osztatik fel u.m. *Hajdujárásra*, valamikor a *Hajdu Vojnics család* járatta azon jószágait - azután: *Sztipics járásra*, *Szkenđerjárásra*, *Vermes járásra*, s *Báics járásra* vagy is másképp: *Rázboiste járásra*. Az utóbbi elnevezésen kívül, mely az ott létező *Körös folyocskai átmenetet* jelezi - a többi elnevezés is az illető máig is létező családok után vette eredetét.

Sáska lapsi legelő. Veszi eredetét a sáskától, melyek ott telepedvén le, nagy halmozhatott ott verettek agyon. Ugyan e helyt római temető hely létezhetett, mert több cserép edényben s egymás mellett fektűt korszokban hamut találtak.

Tavankut - Mérges és *Csikéria* legelők.

Kaszáló: *Körös* név alatt. Eredetét vette hasonnevű folyocskától, mely a *Tiszába* folyik Kanizsa alatt.

Puszták: *Hyellen* 13 al bír a város

1. *Bajmak* és

2. *Csantavér* melyek lakosítás terhe mellett conferáltak a városnak. 1788 ban történt a colonisatio.

3 *Tompa puszták*: (Tompához tartoznak: *Radonovacz* és *Kotyeve* filialis puszták) a város tulajdonához tartozó legelő.

4 *Ludas*, az új falu. Most is meglátászanak romjai a *Budincis szállása* környékén; jelenleg egy 3000 lélekéből álló kertészség egy fiók plébániával s 3 tanya iskolával.

Ludasnak egy része *Suplyáknak* nevezetik, mert annak földje ritkás.

5 *Verusity*, magyarul *Vörös ér*; régente falu; romjai található *Liposzencsis* s *Gabrics-Tunics* szállásain.

Verusics egyrészt: *Békóvá*-nak nevezik. Termékeny gabonára nézt.

6 *Nagyfény* régente falu; a templomnak romjai láthatók *Sárcsevics* N. szállásán.

7 *Vántelek* régente falu; romjai a *Vojnics-Kortmiss* család szállásain láthatók. Az ottani átjáró hidat *Kortmiss* hídnak nevezik.

8 *Zobnaticza*, régente falu; romjai ismeretlenek. A nép monda szerint a szabájában zabmagot hozó madártól vette eredetét: *Zobnaticza* = zabmadár.

9 *Györgén*, vagy is *Györgyér*. A völgyben van egy hely, melyet *Demeter kapiának* neveznek, alkalmasint tehát nagyobb erősség lehetett.

10 *Sebesity* vagy is *Sebesér* régente falu; romjai *Czrnkovicis* *György* ur szállásán láthatók.

11 *Tavankut* vagy *Tóbankút*, régente falu; romjai a *Vermes* féle kertészek szállásain láthatók, kik még most is hordanak onnan téglákat építésre.

12 *Kelebia* régente falu; romjai ismeretlenek; homokos-vegyes fekete föld.

Ennek egy része *Csikériának* nevezetik. *Csikér* a csikóktól talán?

13 *Sándor* falu, colonisatio történt 1780.

20: a paloty a vóto - a nagy folyó. Hye mit vehető a körsi folyocskára.
Belek: nincs feltüntetve.
Mosvács: nincs.
Tosvács: nincs.
Ujgy, *vagyovány*, *nádás*: a *buda*, *si*, *kelebia*, *ja*, *Storádó* és *paloty* *vagyovány* utjának rétek.
Kompallás, *rév*, *garló*, *sziget*, *lok*: nincs.
Kéltvárosok: *Szgyörgy* és *Rokud* *külvárosok*, *Amart* *Medvának*, *smert* *Körök* is *retek*.
Megkérés *plébáni* *szállás* *szobá* *traktálók*, *maszki* *stb*
Antonovits József

MILLECENTENÁRIUM

AZ ELSŐ HÍRADÁSOK A MAGYAROKRÓL

AMINT minden nép, úgy a magyar nép történetének is két nagy időszaka van: a magyar őstörténet, amely a magyarra vált nép(ek) eredetét, őshazáját, néprokonságát („atyafiságát” – mondanák szépapáink), vándorlásait, letelepülését tárgyalja a régészet, az összehasonlító nyelvtudomány és egész sor segéd tudomány eredményei alapján, és a magyar történet, amely az egykorú írásos emlékek változatos fajaira támaszkodva (az első krónikáktól a mai gépi adathordozókig) tárgyalja a magyar nép, a nemzet és az ország történetét.

Minden nép őstörténete – így a magyar is – több ezer éves; a magyar történet viszont alig több ezerszáz évesnél, mivel az első forrás, amelyben a magyarokról szó esik, egy bizánci krónikáiról, Jeórijosz Monachosz (magyarosan: György barát) világrónikájának folytatója. Ez az ismeretlen szerző említi a 835 után feltűnő „ungr”-okat, akiket ugyanebben a szövegben később „hunok”-nak, majd „türkök”-nek nevez.

Időrendben ez az első írásmű, amelyben „ungr” néven a magyarokról esik szó, akik a krónika szerint valahol az Al-Duna vidékén a bolgárok ellen hadakoznak, mint Böölcs Leó bizánci császár (uralkodott 886-912) szövetségesei. Ezután egyre szaporodnak a magyar törzsszövetségre vonatkozó feljegyzések a bizánciakon kívüli nyugati krónikákban is, sőt, megemlíti őket az arab források is. Legjobban ismerhette őket bizánci szövetségeseik, Böölcs Leó császár, aki a magyarokat Taktika című művében következtesen „türköknek” nevezi. A szklitákról szóló részben ezeket írja: „A szklita népeknek... mondhatni, egyforma életmódjuk és szervezettel van... Csupán a bolgárok és kívülük még a türkök népe fordít gondot a hadirendre... a többi népnél ... nagyobb erővel vívják a közelharcokat, és egy főnek

az uralma alatt állnak... Ez a nép tehát, amely egy fő alatt áll, fellebbvalóitól kemény és súlyos büntetéseket áll ki elkövetett vétkéiért, s nem szeretet, hanem félelem tartja őt féken; a fíradalmakat és nehézségeket derekasan tűri, dacolnak a hősséggel és faggyal és a szükségeseken való egyéb nélkülözéssel... férfiakban gazdag és szabad ez a nép, s egyéb pompáit és bőséget mellőzve, csupán arra van gondja, hogy vitélőül viselkedjék a maga ellenségeivel szemben.”

A bizánci híradásokon kívül érdekes, de valamelyest elütő leírást adnak a magyarokról („madzsgar”) az arab és perzsa földrajzi írók (Ibn Ruszta, Al Bakri és Gardízi) a XI. százdból: „A magyar... a türkök egyik fajta... Sátrai vannak, és együtt vonulnak a sarjádó fűvel és a zöld vegetációval... Legyőzik azokat a szlávokat, akik közel laknak hozzájuk... Megmegrohanják a szlávokat (oroszkokat), és

addig mennek a parton a foglyokkal, amíg a bizánciak országának egy kikötőjéhez nem érnek... A magyarok szemrevaló és szép külsejű emberek. Ruhájuk brokátból készült. Fegyvereik ezüsttel vannak kiverve...”

A fenti leírásból kitűnik, hogy a „madzsgarok” abban az időben, amelyet leírnak az arab szerzők, a Fekete-tenger felett éltek, annak partján fekvő bizánci városokba vitték a foglyul ejtett szlávokat rabszolgaként eladni, és azok árán ott szerették be a díszes fegyvereket, ruhákat. Az arabok nem, de Böölcs Leó azért leírta a magyarok hátrányos, rossz tulajdonságait is: „A türkök... fűrészszők és szándékaikat rejtgetők, barátságtalanok és megbízhatatlanok, telhetetlen kincsszomj rabjai; semmibe se veszik az esküt, sem szerződéseket nem tartanak meg... Jobbára a távolharok, a lesbenállásban, az ellenség bekerítésében, a színelte meghátrálásban és visszafordulásban és a szétszóródó harci alakulatokban lelik kedvüket. Hogyha pedig megütöztetik ellenfeleiket, minden egyebet félreletesznek és kíméletlenül utánuk vetik magukat, másra nem gondolva, mint az üldözésre. Mert nem elégednek meg, miként a rómaiak és a többi nép, ideig-óráig való üldözéssel és zsákmányszerzéssel, hanem mindaddig szorítják, amíg csak teljesen fel nem morzsolják az ellenséget... – és íme a későbbi kalandozások korára oly jellegzetes megfigyelés is – ...Fegyverzetük kard, bórpancél, íj és kopja, s így a harcokban legtöbbször kétféle fegyvert visel, vállukon kopját hordanak, kezükben íjat tartanak... lovasok és lóriól le nem szállnak, mert gyalogosan nem képesek helytállni, mint-hogy lóháton nőttek fel.”

A magyarokról tehát akkor tűnnek fel az első írott adatok, amikor a nomád pásztorkodással és rablással foglalkozó törzsek a IX. században az európai birodalmak – a bizánci és a frank – határára, és így velük szövetségi, ellenséges vagy kereskedelmi viszonyba kerülnek. Döntően hatott történelmi korba való belépésükre az, hogy a IX. század végén a Duna közepén folyása mellé – a Kárpát-medencébe – költöztek, mert itt kiszakadtak a félnomád pásztornépek vándorló-sodródó halmazából, felvették a kereszténységet, letelepültek, földművesekké váltak, államot alapítottak és ezáltal integrálódtak az európai népek közösségébe.

DOBOS János

على الدرامم البصل المدور من ارض الاشلام سناغونه
منهم
الجنبيه
وس بلاد الخاناسيه وس بلاد اشلام من البشاريه
اول مدور حدود الجمنيه والمغربيه من الترك
ورسيت بنسبهم بعد امداف من الف فارس وشمس
الرشيد وشكوه وعبدالاهم شفا مرامهم لاد
الهم الرجل المسلك عليهم جاءه وسكل الجمنيه
مصغوف الى ما سارهم بنسبهم المشجعي من حجابيه
وما غوغيره عا ولم تغاير شيون بسج العدا والمحب
وسلا دوع والسعوده بعينها يسئل بسج الزم وسيت
الى ذلك العجم وسكان ادهما اسجبرن سجون وسكهم
بينهم من البرن فاد اشلام ايام ايام اقصا

Ibn Ruszta útleírásának egy lapja

Ajánlott irodalom:

A magyarok elődeiről és a honfoglalásról (kortársak és krónikások híradásai). Szerkesztette: Györfly György. Gondolat kiadó, Budapest, 1975.

AZ APATINI APÁTSÁG

AZ APATIN közelében egykor létezett bencés rendi apátságrol nemcsak az Apát, Apáthy, Apáthy szavakból eredeztették mai városnév szől, hanem több történelmi adat és a napjainkig fennmaradt legendák. Azonban e téma komolyabb kutatása mindmáig késik.

Apáty igen kemény talajú, jól védett területen létesült, a középkori két nagy települést, Bácsot és Bodrogot összekötő út közelében. Az azonban nem lehet pontosan megállapítani, hogy mikor keletkezett maga a város és az apátság, csak annyi bizonyos, hogy ezt a területet I. (Szent) László (1040-1095) király, az általa 1093-ban létesített bátai bencés apátságnak adományozta. Ez a birtok, az itteni apátsággal együtt, legtovább a kalocsai érsekséghez tartozott, amely az apátságot később érsekségi kastéllá minősítette át. A kalocsai ejrsekséghez való tartozásról 1337-ből van hiteles okmány: először ekkor említik Apátyt. Ez pedig a bátai apátnak a XII. Benedek (7-1342) pápához küldött leveléből derül ki, amelyben arról panaszkodik, hogy a kalocsai érsek a bátaiak fennhatóságú területén találhat és jól jövedelmező Villa Apaty, immár 26 éve (tehát 1311 körül) elfoglalta és magának megtartotta. A pápa az esztergomi érseket kérte fel az ügy kivizsgálására, ám annak eredménye számunkra ismeretlen. Tény azonban, hogy aztán a bátai apátságot többé nem említik e terület birtokosaiként. Így Apáty a maga felvirágzását éppen a kalocsai érsekségnek köszönheti. Bár a környékbeli falvak és maga Apáty település is gyakran változtatott gazdát, az érseki kastély és a bencés apátság helyén felépített erődítmény mindvégig megmaradt kalocsai birtoknak.

Az itteni kastély építésének időpontja ismeretlen. A létezéséről szóló első adat 1453-ból való, amikor is először említik „provisories curie”-ként és „vice castellani castelli de Apaty” néven, mely kifejezések az Apáty kastélyt és annak irányítóját jelölik. Nagy a valószínűsége annak, hogy a kastélyt 1450 és 1453 között emelték szekcsői Herceggel Raffael érsek idejében. Ugyanis azóta több a környező településekkel (Darvas, Valler, Aranyos) folytatott pár íratat említik az apáti kastélyt. Értékes Herceggel érsek 1455. május 3-i itteni keltezésű levele is, melyet Kapisztrán János (1386-1456) ferences barátjának küldött a kéréssel, hogy látogasson el a Bácskába. Ez a meghívás kapcsolatba hozható Kapisztrán nándorfehérvári újjával, ahol is 1456. július 22-én, a Hunyadi János (1407-1456) vezette seregekkel hatalmas vereséget mért a törökökre.

Később azonban a török mind gyakoribb bácskai betörései, valamint az itteni birtokosok belviszályai, de különösen a Dózsa György (1407 körül-1514) vezette parasztlázadás oda vezettek, hogy a Bácskáság s vele együtt Apáty is 1514-ben az oszmán szultán kezére került. Az érsekségi kastély és Apáty település is megsemmisült a Dózsa-féle lá-

zadásban, hiszen a Mészáros Lőrinc pap és Nagy Antal vezetése alatt álló lázadó serege végső vereséget épp erre felé mért a Bács felől érkező lendvai Bánffy Jekab katonaságá.

A török megszállás idejében e vidék a Buda és Bécs felé irányuló török előrenyomulás felvonulási területévé vált, így az itteni lakosság a maradék Magyarország biztonságosabb részeibe menekült. Hogy a bencés rendi barátok mikor tértek ide vissza, hogy helyreállítsák fennhatóságukat egykori apátságukon, az elhagyott érseki kastély helyén, arról nincsenek hiteles források. Csupán annyi tudható, hogy ők itt voltak a törökök XVII. század végi elvonulásáig. Amikor pedig az oszmán uralom megszűnt e vidéken, az apátságnak is nyoma vész. Az épületekből a felhasználható anyagot széthordták a szomszédos Vranješevó és Apatin építkezéseikhez.

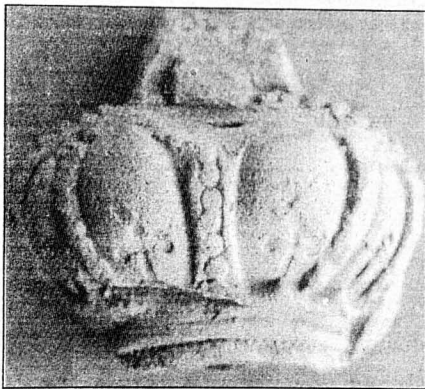
Létezőnek feljegyzések, melyek szerint az apátság romjai a XIX. század elején még jól kivehetőek voltak. Ma azonban mindennek nyoma sincs.

Van egyetlen, nagyon értékes okmányunk, amely az apátság egykori létezését bizonyítja. Ennek segítségével és néhány feltehetően talált régészeti lelet birtokában körülbelül megállapítható az apátság földrajzi helye. Az említett okmány – valaha egyházi levéltárban őrizték – 1823-ból való és Szalai Bálint néhai apatini lelkes feljegyzéseit tartalmazza. Az apatini pap egy Filip Krautschneider nevű, az egykori altúrtenbergi regiment dragonyos katonájának emlékeit jegyezte le. A kiszolgált katoná 104 éves korában mesélte el lelkeszének, hogy ő 41 éves koráig szolgált a seregét, a Zomborban is állomásozót, s feladatuk a Duna ellenőrzése volt. Kisközeg és Petres között. Krautschneider később Apatinban telepedett le. Az ő emlékeiben még elevenen éltek az apatini apátság romjai, hiszen gyakran elhaladt mellettük katonatársaisal. Tőle kapunk hírt Weisenbach báró tanúskodásáról is, ki a kamarai javak jószágigazgatójaként tudni vélte, hogy az apatini romok kétségkívül egy bencés apátság maradványai, ahonnan az utolsó apátot a törökök hurcolták magukkal. Sőt Weisenbach báró szerint ez az apát, elfogatás előtt, itt ásta el az apátság kincseit, és hogy Vranješevó település lakói sok használatos tárgyra leltek e helyen. Többek között egy nagy oltárkövet is találtak. Az emlékező katoná az apátságról azt is elmondta, hogy a Városlok nevű emelkedőn állt, mintegy 600 méterre a Duna Saudarm ágától, amely hajdan hajózható volt. Az apátság négyzet alakban épült, 200 bécsi hosszmetrűkű kerülettel (egy ilyen hossz 189 centiméter). A templom 8-9 hossz magasságú lehetett, ovális díszítményekkel. Ez az előtte levő kertben százeves fűtölyek álltak. A templomhoz a barátok lakásul szolgáló épületek tartoztak, mögötte pedig négy hold falal védett kert húzódtott. A katoná szerint az elhagyott apátság földsziványok gyűlekezőhelye lett, akik az arra járókat fosztogatták. Ezt az adatot támaszthatja alá a környéket Rauberwald (Rablóerdő) névvel illeto német toponímia is.

Mind ezt figyelembe véve megállapíthatjuk, hogy Apatintól északra, a Kucska-sziget első emelkedőjén kereshető a hajdani apátság. Az biztos, hogy itt több rétegű archeológiai kutatóhely van dolgunk, hiszen a mai szántón a neolitikumtól a későközépkorig terjedő kerámia nyomaira bukkanhatunk. Találtak itt már sok kerámiatöredéket, valamint Nagy Lajos (1326-1382) király és leánya, Mária (1370-1395) királynő korabeli pénzérméket. Talán a legérdekesebb lelet egy kőszoborról származó koronamaradvány (képünkön), amely feltehetően a Szűzanyát ábrázoló faragás töredéke, s ez azt a feltevést is bizonyíthatná, hogy az itteni templom Szűz Mária tiszteletére épült. A környező tanyaromon, meg több apatini házában is sok római téglát találtunk, ami arra utal, hogy az apátságot a Duna jobb oldalán egykorvitt római erődítmények téglaiból építhették. A mai földtulajdonos szerint, aki 1946-ban kapta e szántót, a háború utáni időkből itt falak voltak láthatók a háború alatt ázott lövészárkokban. Mind ezt azonban fenntartásokkal kell fogadnunk, hiszen a gyakori szántások következtében mi sem látható mindebből.

Felsorolt adataink arról tanúskodnak, hogy ez az Apatinhoz közeli terület régészeti kutatásokra igencsak érdemes, és talán felkelti, még-hozzá hamarosan, régészek és történészek figyelmét egyaránt.

Boris MAŠIĆ
(SILLING István fordítása)

TEMERIN

A KÖZÉPKORI DOKUMENTUMOKBAN

(I.)

TEMERIN azon kevés helységek közé tartozik, amely évszázadokon keresztül dacolva a történelmi viharaival, megőrizte nemcsak ősi településének helyét, hanem nevét is. A máig ismert, 1332-ből származó első írásos dokumentumban szereplő Temeri helységnevének csak az írásmódja változott, volt Themer, Temery, Themy, míg végül a szláv hatásra kialakult Temerin állandósult a hivatalos és közhasználatban.

Az elnevezés folytonossága feltételezi a település történetére vonatkozó levéltári kutatások megkönnyítését, azonban ezt nem igazolják az eddig ismert és közzétett dokumentumok, amelyek a középkor, és a török hódoltság idejére is vonatkoznak. Ez alól talán csak a korabeli térképek a kivételek, amelyekben a Lázár-féle első magyar térképtől kezdve majdnem minden térképen szerepel a település. Különösen hiányoznak ismereteink a Temerint birtokoló földesurak tekintetében. Erre vonatkozólag csak a Temerin környékén levő települések birtokosainak ismeretében vonhatók be bizonyos következtetések. Ezért is foglalkozunk a Temerini határba olvadt elpusztásodott falvakkal.

Az 1332-es pápai dézsmalajstrom

A Temerine vonatkozó első írásos feljegyzés pápai tizedajlajstromban maradt fenn. A reánk nézve felbecsülhetetlen értékű tizedajlajstrom/összeírás a Vatikáni Levéltár „*Rationes collectoriae in Hungaria 1317, 1332, 1337, No. 183*” jelzésű kéziratba tartalmazza.

A pápaság a pénzt a keresetes hadjáratok költségeinek fedezésére szedte a keresztény világtól. Így III. Incze (1160/61-1216) pápa 1199-ben elrendelte az egyházi jövedelem negyvened részének, 1215-ben huszad részének, végül a lyoni zsinat határozata értelmében X. Gergely (1210-1276) pápa 1274-ben tized részének a beszedését. A gyűjtés nem volt mindig problémamentes. Az 1311-1312-ben tartott vienni zsinaton határozatot hoztak, hogy a pápaság jövedelmének tizedrészt kell egymást követő esztendőben begyűjteni. A plébánosok számtartomány jövedelmének a hivatolt beszedett egyházi tizedet tekintették, ami azt jelentette, hogy minden háztartás évente terményeinek, jószágainak és más termékeinek tizedrésztét az egyháznak volt köteles adni.

XXII. János (1244-1334) pápa erélyesen hozzáfogott a zsinati határozat végrehajtásához. Magyarországon 1331-ig elmulasztottak ennek bevezetését. Akkor a pénz beszedésével Jacobus Berengarrat bízták meg Károly Róbert (1288-1342) király uralkodása alatt. A királynak ugyancsak érdeke volt a pápai tized behajtása, mert megkapta a pénz egyharmadát.

A tized befizetése során elkészült az első összeírás az 1332-1337. évekre. Tulajdonképpen a plébánosokat írták össze, megnevezve plébániájuk helyét és mennyi adót kötelesek fizetni a pápának. Temerin, illetve az akkori Temeri papját Lőrincnek hívták, a jegyzékben latinul mint Laurentius de Temeri van feltüntetve. A plébános pápai adója a néptől beszedett tizednek a tizede volt. Ha egy plébános tizedet fizetett, ez azt jelentette, hogy az ő tulajdonában állott egy egyház, ez lehetett még egy-két leányegyháza is, ami nincs feltüntetve az összeírásban. Temeri a kalocsai egyházmegyébe tartozó bácsi esperesség plébániája volt. A tizedjegyzék a plébániákat két ízben sorolja fel. Először az 1332 és 1337 közötti befizetéseket, másodsor az 1338 és 1340 közötti pótlólagos fizetést. A táblázat 58 plébánost, illetve plébániát sorol fel a bácsi esperességben. Temeri csak az első felsorolásban szerepel és ott is csak az első, 1332. évre szóló tizedfizetésnek, báni dénára átszámítva 15 dénár, banit fizetett. Az esperességben az egy plébániára eső évi átlag 36,6 dénár volt, jóval több mint Temeri plébánosáé, tehát a helység az esperesség egyik legkisebb faluja volt. Nem lehet pontosan meghatározni a befizetett pápai tized nagyságából egy falu népességének nagyságát, de nagyon durva számítások szerint feltételezhető, hogy egy bani egy házat jelent, ami Temeri esetében legfeljebb 80-100 lakos. Az, hogy Temeri a következő években nem szerepel a fizetők

között, nem jelenti feltétlenül azt, hogy a falu elpusztult, illetve elnéptelenedett, inkább arról van szó, hogy Temeri kis helysége lévén megszűnt önálló plébánia lenni. Ezt a feltételezést megerősíti az a tény is, hogy a táblázatban szereplő többi helység, egy-kettő kivételével, a megjelölt időszak végéig szerepel a listán és fizeti a pápai tizedet.

A temerini határba beolvadt elpusztásodott helységek

Mindaz, ami az évszázadok során történt, valamilyen formában nyomot hagyott a mai Temerin arculatán. A jelenlegi település határa, mint ahogy egy múlt századi határleírás mondja, „régi időkötől fennáll”. A mi vidékünk, mint ahogy az akkori Magyarország településrendszere is, már a XI-XII. században alapjában véve kialakult, és az aprófalvas település jellemzője. A falvak néhány kilométerre vannak egymástól. Temerin mai határa több falut, illetve azok határát, vagy azok egy részét foglalja magában. Ezen települések közé tartozott Almás, Acsa és Aranyád. Főleg a török pusztítás folyamán ezek elpusztultak, elnéptelenedtek, pusztává váltak, részben beolvadtak Temerin határába, és kialakult a jelenlegi Temerini határa. A lenti okok miatt, Temerin legrégibb történelmének tárgyalásakor, e három település történetéről is szólni kell. A fennmaradt okmányok felhasználásakor körültekintően kell lenni, mert több hasonló nevű település is létezett szűkebb vagy tágabb környékünkön, ezért a Temerini szomszédságában levők kell kiválasztani.

A három falu közül először Aranyánról, illetve Aranyádról esik említés 1237-ben. A bodrogi várhoz tartozó bács megyei falvak egyike volt, IV. Béla (1206-1270) adományozta az akkor alapított bélaikúti (pétervárad) cisztercia szerzetesrend apátságának villa Aranal néven. Vele együtt a szomszédságban levő Pirost és Koskát is az apátságának ajándékozta a király. A vármépek eddigi kötelezettségei, szolgáltatásai továbbra is megmaradtak, most már az apátság iránt, és pedig minden háznépvé évente nyolc akó tizza gabonát (amely akonként öt szeremi kőből tartalmazott), egy tyúkot, egy lótal és két dénárt volt köteles adni, és azt a Dunán innen, Péterváradra, az apátság székházába vinni.

Az említett három helységet, Aranyánt is, egy 1267-ből származó okmány továbbra is az apátság tulajdonaként tartja nyilván. Aranyán az akkori Temerinnel lehetett határos a jelenlegi Ókér és Temerin között. Aranyánról több adat nincs, valószínűleg a tatárjárások pusztult el, így már a török defterek sem említik. Már a török korszak elején pusztá lehetett, és neve is pusztanévként maradt fenn a temerini határban. Erre vonatkozólag fennmaradt egy okmány, amelyben Bács vármegye pasznt emelt, hogy a péterváradit várparancsnok önhatalmúlag foglalta el Aranyád pusztát, amely – legálisan részben – Temerin határába tartozik. Redi kamarai adminisztrátor 1756-ban adott jelentéséből pedig megtudjuk, hogy Pavle Nenadović (1699-1768) metropolita tiltakozott az Ugarszko pusztá elvétele miatt, de Redi szerint, ha azt vissza kell adni a metropolitának, akkor Aranyád pusztá felét elveszíti tőle, mert az Temerinhez tartozik. Igen jelentős ebből a szempontból annak a bizottságnak a jelentése is, amely 1783-ban több Bács és Bodrogi megyei régi helység holkéisei iránt hivatalos kutatást tartott annak kapcsán, hogy Czorob József visszakövetelte ősi birtokait. A tanúvallomások alapján a bizottság megjutda a tényt, hogy egy Aranyád nevű pusztá Temerin határába olvadt, és hogy Temerinnél egy magaslaton 1762-ben is régi falu templomának romjai voltak, amelyeket az ottani nép Aranyadszka kislának, az aranyádi templomnak nevezték. Ennek a bizottságnak ilyen értelemben bizonyítékul szolgált Gaja Grujity volt temerini bíró és más környékbeli tanúk jegyzékönyve foglalt vallomása is, akik többek között azt tanúsították, hogy a Temerinhez tartozó Aranyád pusztá határos az Almási és Szőregi pusztákkal és az újívidéki földekkel.

A KIRÁLY, AKIT SOKAN SZERETTEK, DE MÉG TÖBBEN GYŰLÖLTEK

András mindenét elhódálta, Endre megövezte és újrazedte

(AZ ALCÍMBEN egy és ugyanazon személyről van szó: II. Endre (1176 körül-1235) királyról, akit az újabb kori történelmi munkákban II. Andrásnak neveznek a szerzők. A magyar történetírás sehogyan sem tud zöldágra vergődni e két névvel, melyek egyazon Árpád-házi sarjakat/királyokat fedik.)

Több mint két évszázados múltra tekintett vissza a Turul-dinasztia – vagy ahogyan a történelemben meghonosodott, az Árpád-házi királyok vezette keresztény Magyarország története –, amikor 1196-ban III. Béla (1148 körül-1196) halálát követően idősebbik fia, Imre (1174-1204) lépett a trónra. Az ő szájából hangzott el: „Ki mer kezdeni a Koronás király?” A kijelentésen nem kell csodálkítani, hiszen akkoriban még élt a hit: az Árpád-házi királyok isteni eredetű lények. Ezt csak alátámasztják a történelmi hagyományok, melyek szerint Imre király valóban erős akaratú, bátor ember volt.

Nyilván nem gondolta (vagy mégis?), hogy testvéröccsével, Endre-Andrással gyilkol majd meg a baja. Apjuk, talán éppen a testvérháborút megelőzendő, halála előtt Andrásra ruházta át azt a foga-dalmát, egy harcolni fog a Szentföldért és kiűzi onnan a „hitetlen” mohamedánokat. III. Béla erre a célra hatalmas vagyont ruházott át Andrásra, aki a sok pénz birtokában még véletlenül sem kezdett kereszties hadakat toborozni a Szentföld felszabadítására, annál inkább a trón megszerzésére. Bőkezűen szórta az apjától kapott vagyon, s hamarosan a horvátországi területek egyeduralkodóvá vált. Ez időben vette feleségül a krajnai és izsriai őrgörf leányát, Gertrudot, az adriai partok mentén elterülő területek birtoklásának alapján merániaiaknak nevezett család tagját.

Ezzúttal nincs szándékunk a két testvér, Imre és Endre-András sokáig tartó civakodását taglalni, amit az ország sínyelt meg. Imre váratlan halálát követően 1204-ben kiskorú fia, III. László (1199-1206) került a trónra, aki mellett valójában nagybátyja, András mint kormányzó irányította Magyarország sorsát. Alig telt el egy év, amikor az ország elhagyására kényszerülő László idegenben meghalt, s így 1205-ben András fejére került a korona. Ekkor

kezdte meg történelmi szereplését az Árpád-háziak talán legellentmondásosabb királyi sarja. Uralkodása elején két kézzel szórta az országot, azaz a királyi család vagyonát. Állítólag azt mondta: „A királyi felség bőkezűségét semmi sem szorítja határok közé.” A gyorsan apadó vagyon ellensúlyozására sok zsidó és mohamedán kereskedőt alkalmazott, minek következtében a hajdanán központi (királyi) gazdasági hatalom mind jobban kezdett szétforgácsolódni. II. András szaktított Imre (aki annak idején a Nemanjićok országot is vazallus sorba juttatta) balkáni politikájával és inkább Galícia és Lodomeria területi felé fordult, ahol hamarosan a két országgrész (Halics és Vlagyimir) királyá lett.

A magyar főnemesség nem jó szemmel nézte az uralkodó újjában újabb gazdasági vonatkozású „házasait” (ma úgy mondanánk: a reformokat). Ezt csak tetézte a nemzetiségi túreltelenség (valójában irigység) az említett zsidó-mohamedán, bankár-kereskedők, illetve a Gertrud királyné által favorizált német lovagok angazsálása. Mindez a királyi család tragédiájához vezetett. A lázadó nemesek 1213-ban meggyilkolták Gertrudot és lemészárolták német lovagokból álló testőrségét. (Katona József *Bánk bán*-jában magyar hősi mítoszként örökíti meg a mai értelemben vett katonai puccsot. Valójában etnikai leszámolás áll a háttérben.) A király nem is nagyon tudott mit kezdeni a merénnyel, és akkor eszmélt fel, amikor 1214-ben a lázadókat fiait, Béla herceget léptették fel ellene.

A következő évek eseményei is csak azt bizonyítják, hogy II. András nem találja önmagát. 1217-ben (úgymond: váratlanul) részt vesz az ötödik (teljes kudarcra végződő) kereszties hadjáratban, amivel apjának tett régi fogadalmát teljesíti. Hazatérte után romokban hagyja fogadja, amit mint király jól lát, de még mindig nem képes kemény kézzel lecsapni az elégedetlenkedőkre és a hatalmaskodókra. Csak újabb palotaforradalom (1222) hozza meg II. András életében a nagy változást. A hajdan Imre párti puccsisták kényszerítik ki az Aranybulla (aranypecséttel ellátott kiváltságlevél); két eredeti példányából egy sem maradt ránk) kiadását. A 31 cikkelyből álló jogi okirat korszakos lépésváltásnak minősíthető. Két lényeges részét emeljük ki: 1.) a már kétszázal is több éves (Szent István-i) gyakorlatlan szemben az Aranybulla sokkal szélesebb társadalmi rétegek biztosít jogot a „nagypolitika” irányításában; 2.) a király ezzel a rendelkezésével jelentős mértékben korlátozza az idegenek általános jogait, ami egyértelműen a Gertrud-féle „merániai korszak” keserű tapasztalatainak lecsapódását jelenti.

Az Aranybulla nem enyhíti az apa (II. András) és fia (Béla herceg) közötti további torzalkodást, ami már-már az ország széthullásához vezet. Pedig a végzet (a tatárjárás) mind jobban előrevetí árnyékát. A domonkos rendiek évről évre jobb kapcsolatokat teremtenek az egybeként katonai ellenfélnek tekintett kunokkal, akiket keresztül tudomásul szereznek a mongol hódításról, nemkülönben az „ösházák” egyikében rekedt magyar rokonokról. A vészjósló hírek ellenére sem csillapodik az országban belülről az elégedetlenség. II. András még egyszer próbálkozik jogi alapokon nyugvó országrendezéssel: 1231-ben sor kerül az 1222-es Aranybulla megújítására. Nem sok sikerrel. A római pápa már kiátkozással szorolja II. András, aki 1235-ben meghal.

HOGY IS VAN EZ?

Gombos és a kálizok

ABÁCSORSZÁG februári számában Pejin Attila ismerteti a dúnacsébi ásatások eredményeit, és megállapítja a valamikori népességről, hogy „voltak közöttük alánok, mohamedán kálizok, bolgár törökök és névalt zsidók is.” Osztom a nézetét, de bizonyos kérdéseket a továbbiakban pontosítanék.

A köztudat általában hét magyar honfoglaló törzsről (Nyék, Megyer, Kúrt, Tarján, Jenő, Kér és Keszi) tud. Európában és a világban népnevünk mégsem a magyar lett, hanem a türk eredetű on-ugur, azaz tíz törzs: a hét magyar és a csatlakozott kaliz, kabar, alán törzsi Bölcs és balgatag őseink a csatlakozott népességet a gyepekön telepítették le, hogy az ellenséges támadások ne közvetlenül a magyar szállásterületeket sújtsák. Így a kálizokat a déli gyepekre telepítették, a Száva és a Duna közé (lásd: Brana - Baranya!). Ez a valaha a Kaukázusnál keletre élt népcsoport hozta magával és ápolta évezredekelt át a vidékre jellemző szőlőkultúrát a zimonyi domboktól a Villány-hegyig. Mivel a honfoglalás előtt a Kazár Birodalomban éltek, amelynek államvallása a zsidó volt, feltehető, hogy 1100 évvel ezelőtt a káliz népesség zömmel zsidó és mohamedán vallású volt. És nem csak ők! Hiszen Kónyves Kálmán (1074 körül-1116) a XII. század elején is törvényvel rendezi a zsidó és mohamedán hitfelekezetek jogi helyzetét! Egyébként Arthur Koestler: *A tizenharmadik törzs* című munkájában az egész kelet-európai zsidóságot a kazár és nem a palesztin zsidóság leszármazottainak tekinti.

A dúnacsébi káliz település nem az egyetlen a Duna bal partján. Árpád (845/55 körül-907?) fejedelem legfiatalabb gyermekének, Zolta (?896-950 körül) hercegnek nyári szállásterülete a mai Szonta helyén volt. Zolta (névvaltozatok: Zoltas, Zaltas, Zulta) a X. század elején dunai átkelőt létesített a mai Erdőd és Gombos között Úrréve néven. Az átkelőhöz révszeknek kálizokat telepített! A település neve az Árpád-korban Alatk volt. Ezt a földrajzi nevet az oklevelek először 1230-ban említik. Török eredetű szó. A *halat* = (hajó)kötél magyar változata az alattags eredetileg szintén hajókötele, illetve *vonatókőtele*t jelentett. Szerintem az Alatk az eredeti jövevényszó kicsinyítő képzős változata, és tükrözi a település népességének a foglalkozását, a *révszkezdést!* Am nem ez az egyetlen bizonyíték a nemzeti hovatartozásra. Gombostól északra, a Drávatoroknál létezett egy település, melyet az oklevelek Beszermény (Böszörmény) néven említenek. 1211-ben egy Káliz nevű lakost említenek a településen. A böszörmény szó a muzulmán-buzurmán-böszörmény hangváltozatokból alakult ki, tehát azt a települést is *mohamedán* vallású kálizok lakták. A mai Gombos őslakossága körében egyik leggyakoribb családnév a Kálizi illetve Kálóci. Mint ismeretes, a XV. században a köznép is családnevet kapott, s gyakori volt, hogy nemzeti hovatartozás alapján alakult a családnév, mint Horváth, Tóth, Görög, Rácz, Lengyel stb., tehát a Kálózi is.

A névanyag azonban nem lehet eléggé meggyőző bizonyíték a falu káliz-magyar lakosságáa folyamatos meglétének. A történelmi események ennél sokkal nyomatékosabbak!

1456-ban Kapisztrán János (1386-1456) Gombosnál kelt át keresztseivel, hogy segítséget vigyen a Belgrád várában szorongatott Hunyadi Jánosnak (?1407-1456).

1526-ban Pétervárad föladása után a magyar hajóhad augusztus 6-áig föltartóztatta Gombosnál a török naszádokat, amelyek Mohács felé törtek.

1529-ben Ferdinánd (1503-1564) császár hajói és a török naszádosok között újabb csata zajlik Erdődnél.

1587-ben Reinhold Lubenan követségbe megy a török udvarba. Megállapítja, hogy „azokon a réteken, ahol a Dráva a Dunába ömlik, rengeteg pompás szarvasmarha legelészett.”

1649-ben a belgrádi katolikus püspök Szontán 180 személyt bérmált meg. Nem hihető, hogy mind helybéli volt! A számadat azt tükrözi, hogy a környékekbe is ide jöttek bérmálkozni, tehát Úrréve katolikusává vált kálizai is.

1686 októberében tatár csapatok kelnek át Erdődnél, akik Szeged visszafoglalására indultak.

1688 júliusában Caprara (1631-1701) generális sokezer szereggel Gombosnál kelt át a Dunán és vonult az erdődi táborba.

Ezek a történelmi adatok arra utalnak, hogy Gombos környékén élne kellett annak az ősi révsz népességnek, amely rendelkezett vízi járművekkel, ismerte a Duna forgóit (örvényeit), vízáramlását, minden sarkantyút, fokot, hogy elláthassa föladatát. Tehát a vízi járművek mellett megfelelő számú népesség is kellett, hogy ilyen feladatokat elláthassanak!

Cothmann Antal császári biztos 1763-ban kelt jelentésében arról számol be, hogy „Új Karavukova 8 év óta katolikus magyarokkal telepitett. Az új telepek közül egyikén sem volt annyira elhanyagolva a földművelés és építés, mint itten... A Duna mellett lakó magyarok túlnyomóan halászzattal foglalkoznak...”

Igen, a Duna! Eleitér és menedék volt. A Duna, a Vajas csak a beavatottnak átjárható mocsarai, erdei megelhetést és egyben biztonságot is jelentettek az őslakosságnak minden megpróbáltatás ellen. Amikor pedig megszűnt az évszázados veszélyeztetettség a töröktől, lassan minden újjászerveződik.

Gombos (Bogojeva) plébániáját 1756-ban újjászervezték. Egyházi anyakönyveit 1766-tól vezetik.

Még valamit le kell szögeztünk. Nem beszélhetünk a település állandó lokációjáról. Ezt Cothmann jegyzete is jelzi. A lakosság a valamikori paticsfalú házait könnyen feladhatta, változtathatta szállásterületét. Mindig olyan lokáción telepedtek meg, ahol az áradásoktól, ellenségfől mentesek maradtak. Így az elmúlt évezredben az Alatk-Boldogasszonyteleke-Csomafalva-Fizegy-Új Karavukova-Bogojeva névvaltozatok valószínűleg ugyanannak a népességnek adtak szállást. A mai település határának egyes földrajzi nevei sejtetik a lokáció különböző pontjait: Kisváros, Pusztafalu, Bitófa. A népesség pedig keveredhetett az eltűnt települések lakosságával, mert azok is kálizok lehettek: Böszörmény, Halászi, Kamarás (Kamaristya!), Pila. Ez utóbbi toponímia fél évszázaddal ezelőtt még ragadványnévként ismert volt!

A földoltság után a lakosság természetes szaporodása felgyorsult. 1772-ben a királyi biztosok 101 családot írnak össze. A XIX. századi dunántúli telepítés, a „csángók” gyorsítja a létszámnövekedést. Ennek ellenére a natalitás valóban csodálatos, hiszen 1918-ban 80-90 óvodás volt, a 6 tantermes iskolában 6 tanító 550 gyermeket tanított! Még 1941-ben is 394 tanulót tartanak számon. Ebből 141 járt két részben osztott magyar tagozatra, a többi a névelmezés hatására szerb tanítási nyelvi osztályba...

GYELMIS-REGÉNY, FOLYTATÁSOKBAN

(II.)

MOHÓN, szinte pneumatikusan tapadt tekintete a Nagy akt lepedőjére. Most, maga sem tudta, miért, életbevágóan fontos volt számára, valóban makulátlan-e az a fehér felület. Meg hogy rózsaszínei valóban a sarlachban izzó kisgyerek bőre és a skarlát flamingó (eljárt flamingót nézni a pesti állatkertbe) tolla közötti sávban tudták-e emelni a szemérmert – mert úgy kellett az egész testnek szemérmestésté, tehát szemérmetlené lennie, hogy teljes egészében szemérmesen, szemérmességben ragyogjon...

Szent Tiziano, segíts! Akárha valami ilyesmit motyogott volna, mint kiáltozott volt egykor, ifjú korában, Velencéből Firenzébe utazva, a vonaton. Mert a szent most már harmadik éjszaka segített neki, de ez alkalommal nem aktdmodelljeinek valamelyikét látta, közelítette meg szatírként (Női akt tájban, szatírral), hanem egy egészen más jellegű festményét (amely, később, úgy hallotta, Amerikába került): Rannicio Farnese képmásából. Jól ismerte a Farnese nemzetség borzalmas nagyrégényét, szeretett olvasgatni rólok, hiszen Michelangelo és Raffaello is felbukkant a körükben, nem egyszer utazott a III. Pál unokaöccsével című kép miatt Nápolyba, magában a Farnese-palotában is megfordult, üldögélt márványpadkján, képezetében a tér szökőkútjaiba állított hatalmas márványkádakban lubkolva, nagyrészt ugyanazokkal az aktdmodellekkel, igen, sokat járt arafelé, a Farnese-téren (egyszer egy szépjársú szürkezőnhas férselyem mellyéne. Talán az a selyemmellyé az egyik legcsodálatosabb teljesítménye a művészeteknek. Csak most látta, a fehér selyem tisztó párhuzamos vörös csodák mintha a bordák átvérzése lennének. Egy pillanatra úgy tűnt neki, valami nagyvad karmolászta össze, nyúzta meg szinte a gyermek férselyem testét. Pedig nem volt semmi átvérzés, semmiféle nagyvad, egyszerűen csak egy gyönyörűséges férselyem mellyéni volt.

Nincs kizárva, azért foglaltalzkodott még álmában is ilyen részletekkel, pikturális csodákkal, mert gyerekek tündeztek fel itt, a Klára-villa körül, hónuk alatt görcsös képekkel. Istenem, fiatalabban korában milyen örömmel adta volna át Itáliában szerzett tapasztalatait, milyen szívesen tanított volna, hiszen ő nem csak az ilyen abszolút megoldásokat hajszolta, mint az a férselyem mellyéni, Leonardo nyomán a hámlo – sarlachos – velencei falak rózsaszínében, vöröseben is fel tudta fedezni ugyanazt (nem egyszer kapart is zsebkésével mintát – a velencei kőművesek, mint amikor freskóhoz alapoznak, már a malterba belekeverik a festékét) az eszenciát, amit annyira csodált Tizianónál.

Sosem felejtji Brenner Géza Sarlach című novellájában a bőrüket mandarin-narancsként hámozó gyerekeken ámuló orvos konklúzóját: „*„Melyik tankönyvben találja meg ön, hogy a kis fiúk, akik sarlach után hámlanak, el szeretik tenni a bőrüket ajándékosz céljából?”*

Igen, ő még a saját bélsárukkal mázoló kisgyerekek műveiben és a vak pingálóasszonyok mintái között is fel tud fedezni

izgalmas véletleneket, meglepő foltokat. Viszont az is igaz, sok iskolázott festő cikornyáit türelmetlenül lerántja. Mindegy, hiszen se ezeknek, se azoknak, semmi közük ahhoz a ragyogáshoz, ami őt megégette volt.

Még egy szent segített neki ezekben a napokban. Rózsika könyvespolcán ugyanis felfedezte Szent Ágoston kételyelű Vallomásait. Előbb inkább a latin nyelv szépségében gyönyörködött, de aztán, véletlenül, rálapozott egy mondatra. „*Mikor Ostiába érkezünk, a Tiberis torkolatához, anyám elhunyt.*” Azután, ahogy elolvasta az egész Monicára vonatkozó részt – épp a minap faggatta ki Rózsikát édesanyjuk halálának körülményei felől „*Mikor közelgett a nap, amelyen anyámnak ebből az életből meg kellett válnia – te tudtad ezt a napot, mi nem sejtettük –, te titokzatos rendelkezésed folytán anyám meg én egyedül álltunk egy ablaknak odve, amely szállásunk kert-udvarára nyílt. Ostiában volt ez, a Tiberis mellett, ahol a város túlekedéséitől távol hosszú utazásunk fáradalmait pihentük ki és erőt gyűjtöttünk a hajóútra...*” hirtelen megvilágosodott előtte, pontosan arról a helyről van szó, ahol festőállványával, -ládájával felpakolva ő is annyit bóklászott. Talán le is festette azt a helyet, ott, Ostiában.

Tudta, egy-két napnál tovább nem fogja bírni a tenger nélkül. Mielőbb indulniuk kell Kotorba.

E sorokat írva jut eszembe, én is bóklásztam arrafelé – de én egy világi futballpályát kerestem, azt, ahol Pasolinit agyonverték. Különböben Rómában Pasolinis is arrafelé lakott, a Fiori- és a Farnese-térölt jobbra eső kis utcák egyikében – és majd ott, a világ talán legelőtesebb kis terén, virág- és halpácian, a Campo del Fiorin, Giordano Bruno bronzszobra előtt (ahol a szabadgondolkodót elégették) ravatalozzák is fel...

Nem nagyon mert mocorogni a durva szöszes, nem akarta idő előtt felbreszteni hűgát. Viszont Rózsika török kávéja nélkül képtelen lett volna dolgára indulni. Ám akkor végre megérezte a kávé isteni illatát. Gyorsan magára kapkotta a festőtől páncéllá keményedett göncét, a konyhában toporzékolva felhörpintette a forró kávé és már cipelte is ki, a kápolna mellett, a sétányra, a saroktól számított 13. platanus tövébe az állványt és a ládát. Hogy álljon, hadonászson egész nap künn a fagyban, az olykor óriás jégcsapoknak tűnő fák között.

Tárlatmegnyitóján egy újságíró azt kérdezte tőle, hogyan lehetséges, hogy a Művészeti lexikonban nem tesznek említést itáliai éveiről, a Velencei Bienalén való szerepléséről? Mint valami drága aranytárgyat, felelték könnyűelábadt szemekkel az újságíróknak, egyszerűen elrabolták tőlem azt a fényeséget, azt a ragyogást. Egyszerűen elrabolták.

Állt, hadonászott a 13. platanus tövében.

A minap volt az ijesztő felfedezése. A sarki boltnál levő első platanra szögezett gyászjelentéseket böngészve – sok ismerősen hangzó névvel találkoztam –, a fa vaginaszerű hegyéből kibukva, a gyászjelentések között, váratlanul, akárha valami da-daista szerkenytű pillantott volna meg: rozsdás lánccsüngött alá, a lánccsüngött használatól fényes sörnyitől. Még szerencse, gondolta halálára rémülve, hogy ő már rég kieresztette festészetéből az ilyen apró, veszélyes részleteket...

A DÓZSA-HAGYOMÁNY NÉPÜNK EMLÉKEZETÉBEN

ABÁCSORSZÁG márciusi számában Kóhegyi Mihály Dózsa György keresztet hadai a Bácsban című összefoglalása ihletett arra, hogy előrevem adatgyűjtésemre vonatkozó céduláit. Valamikor ugyanis a népi történelemtudat emlékeit gyűjtöttem, gyűjtöttem, de csak a Petőfi-hagyomány került feldolgozásra illetve megjelentetésre.

Mikor a Dózsára vonatkozó népi emlékeztetést kutattuk, körülbelül 10 évvel ezelőtt Bácska, Bánát falvaiban, kisvárosaiban akkor még élő emlékekre bukkantunk.

Kik és hányan emlékeztek Dózsa Györgyre? Általában azt lehet mondani, hogy Dózsa György nem volt népmese, népi elbeszélés tárgya. Az iskolázatlan emberek tudatában élő nagy emberek arcképcsarnokában nem foglalt helyet. Az elemi iskolát, annak is a felsőbb osztályait végzetek történelmi emlékeztetében szerepel Dózsa György és fogalma mint iskolai tananyag. Úgy látszik az idősök sem adták tovább az unokáknak, ha tudtak is valamit Dózsa Györgyről, hisz nem volt Mátyás királyhoz fogható vagy Rákóczi Ferenc-szerű történelmi személy, akinek aranykeretbe foglalt, különös kegyelettel őrzött képe még a 20-30-as években is ott lógott az öreg falusi otthonok falán.

Annak ellenére, hogy sok faluban vagy utca vagy iskola nevében szinte naponta találkoznak Dózsa nevével, mégis nem egy helyen kaptunk ilyen válaszokat: „nem tudok róla semmit, tudom, hogy van ilyen utca, de nem tudom, ki volt.” „Valamilyen tudós volt. Olvastam ki róla.” „Hallottam a nevet, van olyan szöveget is, de nem tudom, ki volt.” „Olyan volt, mint a Matija Gubec. Mást nem tudok róla.” „Dózsa olyan volt, mint aki emelte az usztanakot, mint Matija Gubec.” „Legendarni junak volt. Vezér volt.” „Valamilyen muszerni volt. Nem tanultam róla. Valószínűleg állami funkciója volt.” „Magyar író volt.” „Magyar író, fölkelő volt, összekevertem Petőfivel.” „Dózsa olyasvalaki lehet, mint Titó. Vezér volt.”

Az már eredmény, ha Matija Gubec képe rémlik fel Dózsa nevének említésekor. Az emlékeztetés személyek keveredésére a népi emlékeztetésben jó példa a Petőfi-, a Titó-hagyomány emlékeinek keveredése a Dózsaéval. Az is megcsúsz, hogy az utolsó háborúk személyei kísértének a Dózsa-emlékekben. Nem egy adatszolgáltató véli Dózsát partizánnak, sőt van, aki Arkánhoz hasonlítja.

Abban megegyeznek az adatszolgáltatók, hogy Dózsa alacsony, köpcös, erős, izmos, fúrge, mozgékony ember volt. Kitűnő hadvezér, szigorú vezető. „Bajsa is volt neki.” „Ember volt a talpán.” „Szegény parasztladából származott.” Egyesek szerint „kezdő kommunista volt”. „Vitéz volt, három török szultánnal párbajozott és mindegyiket legyőzte.”

Miről híres? „Az olvastam, hogy valami parasztladást vezetett.” „Egy paraszvezér volt. Háborút indított az urak, a nemesek ellen, a népet akarta felszabadítani a jobbágság alól. Az elnyomás ellen harcolt.” „A fegyverük kiegyenesített kasa, kapa, villa, husángok voltak.”

Hogy ki ellen harcoltak Dózsaék? Egyesek szerint a török ellen, az urak ellen, mások szerint Endre király ellen, „aocializmusért”, „a burzsoázia ellen”, vagy mások szerint azért, mert király akart lenni, a paraszot királlyá.

A felkelés, a lázadás idejét illetően igen nagy a bizonytalanság. A későbbi szabadságmozgalmak idejével keverik össze. Ilyen dátumok kerülnek elő: 1848, 1515, 1800 körül, 1500-1600-as évek,

1200-1300, Rákóczi után valamikor, 48 előtt, Petőfi előtt, talán a kuruc időben stb.

A lázadás büntetése mindenkinél ugyanaz. Valószínűleg a büntetés szokatlan módja ragadta meg az adatszolgáltatók figyelmét s maradt meg a népi emlékeztetésben. Egyesek még hozzáfűzik, hogy a vezér mindent jalkiáltás nélkül tűrt. Csak akkor fakadt ki, mikor embereit arra kényszerítették, hogy egyenek, tépjék, marcangolják a húsát. „Hát én kutyákat neveltem?” – kiáltotta.

A Dózsa-hagyomány megérdemelne egy alaposabb tanulmányt éppen úgy, mint más történelmi hagyományunk.

PENAVIN Olga

GÖRÖG DEMETER ÉS ATLASZA

(Térkép a 2. oldalon)

AXVIII. SZÁZAD végének és a XIX. század elejének kiemelkedő magyar kartográfusa Görög Demeter (1760-1833), akit a szakonyvek inkább iróként, az időszaki sajtó egyik úttörőjének tartanak számon. Ugyanis Kerekes Sámuel (1760-1800) 1789-ben megindította Bécsben a *Hadi s más nevezetes történetek* című hetilapot, amely 1792-től 1803-ig *Magyar Hermonád* címen látott napvilágot. A hetilap különösen hazafias hangjával tűnt ki. Megemlíthető a szerző debreceni grammatikája is. Görög Demeter a bécsi egyetemen tanult és magántanítással tartotta el magát, közben tevékenyen részt vett a magyar nyelv terjesztésében. 1796-1803 között több főúri családnál nevelésként kereste kenyerét. Munkáját olyan sikerrel végezte, hogy Ferenc (1768-1835) király trónörökös fia főnevelőjének nevezték ki. Amikor 1824-ben nyugalomba vonult, jövedelmét a magyar nyelv és művelődés elősegítésére adozta. A Magyar Tudományos Akadémia (MTA) 1830-ban rendes tagjává választotta.

Görög Demeter már nevelőként az ország számos megyéjét bejárta, s 1795-ben hozzáfogott a magyar megyék feltérképezéséhez. Stegana Lajos: *Térképtörténet* (Budapest, 1985. 145. o.) című könyvében így ír Görög munkájáról: „Főúri és udvari támogatással 1802 és 1811 között 60 megyei lapot adott ki Magyar Atlaszában. Valamennyi lap a budai meridiánra van téjölva. Kiváló munka, azért is, mert lapjait az egyes megyéknél ánzette, és mert hozzájutott és felhasználta a katonai felmérések anyagát is. Mintegy 12 000 települést sorol fel, Erdély nélkül. A főbb városok csillagászati földrajzi helyzete elfogadhatón jó. Munkatársra Kerekes Sámuel volt; néhány lapját Karacs (Ferenc, 1771-1838 - ML) metszette. Görög atlasza egészen a Gönczy (Pál, 1817-1892 - ML) -féle atlasz megjelenéséig (1890) alapmunkaként szolgált, több kiadásban. Az atlasz egy korszakot zár le: a kézíratos megyei térképek korszakát.”

A 2. oldalon közölt Bács és Bodrogh törvényesen egyesült vármegyék térképlapján Anton Quits memók is szerepel. A szabaddai Történelmi Levéltárnak (SzTL) is birtokában van a Görög-féle atlasz, amely egykor Iványi István (1845-1917) történettudós tulajdonát képezte.

M. L.

TORONTÁLIAK A MILLENNI- UMI ÜNNEPSÉGEKEN

A MAGYAR nemzet honalapításának ezredik évfordulója alkalmából 1896-ban nagyszabású ünnepségsorozat zajlott le a Monarchia egész területén. Budapest már a múlt század nyolcvanas éveitől készült a millenniumi ünnepekre. Tudományos társaságok, társadalmi egyesületek, törvényhatóságok készítették elő a jubileumot. Az első, aki a honfoglalás ezredik esztendőjének közeledésére és megünneplésére felhívta a figyelmet, Szabó Károly (1824-1890) kiváló történész és bibliográfus, a Magyar Tudományos Akadémia (MTA) tagja, aki sajnos már nem érthette meg a millenniumi évet. Még 1892-ben törvényként jelent meg az 1895. évben Budapesten tartandó nemzeti kiállításról, ugyanis az ünnepségsorozatot 1895-re tervezték, később 1896-ra halasztották.

Az év folyamán számos középület épült. Két új hidat avattak fel (Ferenc József-híd és a vámházi hídj), a Dunán megnyitották a vaskaput, felavatták szűz és millenniumi emlékhelyet és emlékművet, valamint az új Műcsarnokot. 1896. május 2-án megnyílt az ezredéves kiállítás a Városligetben 202 kiállítási csarnokkal, ahol többek között 23 vármegyéből 24 jellegzetes házat mutattak be. Torontál vármegye volt az egyetlen, ahonnan két házat is láthatott a közönség, a házakban pedig a híres torontáli szőnyegek. Ezek a szőnyegek az ország háziiparát bemutató pavilonban is helyet kaptak, közöttük a ma már ritkaságnak számító Kovalszky Sarolta-féle szecessziós faliszőnyegek és kárpitok is.

Június 8-án a millenniumi ünnepség fénypontja a díszelvonulás volt, melyen az ország összes törvényhatóságát bandériumok képviselték. A lovas bandériumok a Vörmezőn gyülekeztek, onnan a belügyminiszter vezetésével a királyi várba vonultak. Elősként Budapest székesfőváros bandériuma vonult fel, őket követték a vármegyék képviselő banderistái. A menet élén a koronázási jelvényeket vitték a Margit-hídon át az Országházig. A Pesti Hírlap 1896. június 9-i száma így számolt be a menetről: „...A főjelszövegű főjelszövegű díszruhák... a szebbnél szebb lovak olyan látványt nyújtottak, aminek semmiféle fantázia sem alkothat magának... Nagyon izlées és kedves kép volt a torontáliai népi bandériuma is, szinte újoncot a szem a sok bársóny és selyem után a régi megyei perzekutor tősgyökeres magyar viseletének látára. A panyókára vetett cifra szür dolmány, lobogós ingujj, pity-kék gombos nadrág, árvalányhajas pörge kalap, válogatott jököpá legényeken feszeltet.” A népies bandériumot a módosi parasztagzárk fiatal állították össze. A torontáli bandérium élén Karátsony Andor lovagolt, majd Rónay Jenő főispán következett, aki az inzurrekciós zászlót vitte. A bandérium további tagjai voltak: Balázs Iván, Bottka Béla, ifj. Csávósy Ignác, gr. Csekonics Iván, Damaszkín Arzén, ifj. Dániel Pál, Dániel Tibor, ifj. Demkó Pál dr., Jagodits Bogumil, Jankó Ágoston, Jenovay Zoltán, Koronghy Gyula, Perisits Zoltán dr., Rónay Ernő, Rónay László, Solyms Gusztáv, Vincedi Ernő. Miután a banderisták megérkeztek az Országházhoz, kezdetét vette a parlament mindkét házának együttes ülése. Közben a lovas bandérium tagjai a Váci körúton és az Alkotmány utcán ütöttek táborni, majd hosszabb pihenés után átvonultak Budára. Az ünnepség Ferenc József (1830-1916) beszédével és 21 ágyúlövessel ért véget.

A millenniumi ünnepségeknek még három torontáli vonatkozását érdemes megemlítenünk. 1896. augusztus 24-én Kiszomborban leleplezték a millenniumi Szent István-szobrot. Az ezredéves kiállítás novemberi bezárása után a torontáli kiállítók, ok kivételével, mind kitüntetést nyertek. Külön elismerő oklevelet kapott a Torontál-megyeyi Magyar Közművelődési Egyesület. Torontáli vonatkozás továbbá egy művészettörténeti adat: Feszty Árpád (1856-1914), a híres körkép festőjének munkatársa, Vágó Pál (1853-1928) megfestette a torontáli lovas bandériumot a nagybeszereki megegyezés falára. A falfestményt 1918 után bemészeltették...

KUNKIN Zsuzsanna

A KIRÁLYNÉGYILKOS PETUR BÁN

A Z EGYKOR katonailag és rettegett, belpolitikailag rendezett Magyarország a gyenge kezű királyok alatt fokozatosan süllyedt. A XIII. század elején a trónkövetelők egymás elleni küzdelme részekre szakították a nemességet, s a testvérháború komoly pusztítást jelentettek az ország népének. A nagybirtokosok egyre erősebbek lettek, mind függetlenebbé váltak a királytól. A királyi hatalom alapját képező vármegye-rendszerből nagyobb és nagyobb birtoktesteket hasítottak ki, vettek magántulajdonba. Az ellenkirályok és trónkövetelők egyaránt birtokadományokkal próbálták megnyerni maguknak a feudális urakat. II. Endre (1176 körül-1235) sem tehetett mást, az ország főtisztségviselőit, saját pártfőit hasonló módon igyekezett magához láncolni. Különösen felesége, a meráni Gertrud (1185-1213) rokonainak és kíséretének tett nagybirtokadományokat. A királyné testvérét, Bertoldot (1182 előt-1251), aki a hitszonoklatban még gyengén sem volt jártas, és alig volt 25 esztendő, kalocsai érsekké nevezte ki.

A királyné és testvéreinek kíséretében a kóbor lovagok, százházok, ámitók, szerencsevadászok egész raja lepték el a nekik martalékkul jutott országot. Még a messi Elzás évlapjain is feljegyezték, hogy Magyarország királynéja a németek iránt nagyon bőkezű, adakozó és mindenben kedvében jár.

A királyi vagyon pocsékolása, a méltóságviselők mértékellen kápszsága, a jövedelmező tisztségek egy kézbe kaparinatása több volt az ország javainak pusztításánál, a magyar urak és vitézek mellőlésénél. Ellenlét támadt azok között, akik a király személyének tettek udvari szolgálatot és azok között, akik a nemzeti ügyét tartották szentnek. Magyar király alatt ez még nem történt meg. A nép nyomora és elégedetlensége, az urak sértett büszkesége és érdeke egy közös érzésben találkozott: a gyűlöletben az idegenek és pártfogójuk, a királyné ellen. Títkon összeesküvést szöttek, a mozzalmuknak Bán nádort is sikerült megnyerniük, kit – később legalább így beszéltek – hitvesi becsületében is sérelem ért a királyné egyik testvére részéről.

A pilisi erdőségen Lipót osztrák herceg tiszteletére rendezett vadászaton szórakozó udvart (a király Halicsban harcolt) az összeesküvők hirtelen támadással körülfogták s a kezükbe akadt idegenek kímélet nélkül halomra ölték. Péter ispán (?-1213) is Bán neje a királyné sátrába törtek, könyörgésre nyújtott karjait levágták és teljesen összezakaszalták. Endre sietve hazatért és tüstént törvényt ült. Péter ispánt karóba húzatta, több lázadót elfogtak és kivégeztek. Bán nádor büntetlenül menekült, jelöl annak, hogy a neje gyalázatos vonatkozó mendemonda nem volt alap nélküli. Az a tény, hogy először Ausztriában jegyzik fel a krónikák egy felszázaddal a tett után, azt bizonyítja, hogy Magyarországon sűrűn folyt érről az esetről szóbeszéd évtizedeken át.

A királynégyilkos Gurvey fia Péter Bács megyei birtokait elkobozták és azokat a király a cisztercitáknak adományozta, akik apát-szék alapítottak e helyen, melyet hajdani tulajdonosáról ezentúl Péterváradnak neveztek.

KÓHEGYI Mihály

Ifj. Demkó Pál dr. (balról) és Jenovay Zoltán, a torontáli bandérium tagjai (Oldal István korabeli felvételéről)

VISSZATEKINTŐ

BÁCS VÁRMEGYEI LAKOSOK

(2.)

KÖZÖSEN ismertetik, mily nagy tisztelettel viseltetnek öregeik iránt a bácskai Ráczok. Többnyire megtartják ama patriarchalis ősi szokást, hogy a' több roknból álló háznépnek mindenkor a' legöregebbik parancsol, 's neki a' többiek engedelmelkedni kötelesek. – Mondottuk már, hogy a' Ráczok szenvedélyes éneklők. Az öreg asszonyok gyakran hevenyében is verseket készítenk és azokat eléneklik. Nemzeti kedves hangszerük a' dudu és hegedű, mellyen csak egy hur van. Ezeknek hangja mellett járják-el nemzeti táncukat, mellynek Kola a' neve. Ez abból áll, hogy a' férfiak leány-párjaikkal körbe állván kezeikkel öszvefogóznak, 's mind addig keringenek és dobognak lábaikkal, míg egészen elfáradva nyugalmat keresnek.

A' Ráczoknak házaik többnyire csak szegény konyhók, belől üresek, kivül náddal vagy rosz büshödt szalmával fedve. Ennek oka az, mivel ekkor több marhát tartanak mint a' Németek, de a' földmívelést nem olly szorgalmasan üzik mint emezek, és azonkivül többnyire elfogyasztják minden természetnyőket. – Épületjek részei: egy üres szoba, nagy konyha és kamra. Az elsőben török szokás szerint a' fal körül alacsony ülés vagy is pamlag van, mellyen itt ott egy pár vánkos hever czifra színes szőrből készült szőnyeggel befedve. Ez minden ágyi ruhájok a' nő személyeknek, azon hozzá adással, hogy azokat elterített éjjel szoknyáikkal takarózzanak. A' férjfiak konyhán, padláson, istállóban töltik az éjt, kivévén az öreg atyát, ki egy rosz szalma ágyon hál az ajtó mellett. –

A' gyapjűszöveteket valamely növényből facsart veres, fekete és zöld festékkel tudják az asszonyok különös ügyességgel festeni.

A' Németek, kik között némelyek francia maradványokat is akarnak találni, legszorgalmasabbak de legzadagabbak is a' bácsi köznépben. Ők a' legjődőlembesebb czikkelyre fordítják leginkább minden fáradozásukat p. o. tiszta buza, kender, len, repcze, dohány-termesztésre. Szarvas marhát, juhót nem nevelnek; de tehenet 's lovat igen is, melly utóbbival szántanak. Gyermekelik selyemtenyészéssel, szalma-kalapok és kosarak fonásával foglalkoznak. A' szülők kereskednek a' legnagyobb lehetőségig. Azért nem csuda, ha házaik olly szépek és gazdagok, hogy uri lakhelyeknek is beférnének. Épületjek belsejében több csinos szoba van. Az egyik különös tisztaságú, 's benne fényesített fából készült butorok, üveges almáriomok, porcellan tányérok 's findsák, ezüst evőszerek láthatók. – Azonban rosz étkekkel, hitvány kenyérrrel 's burgonyával élnek, és csak bucsú napján

szoktak gazdagon lakmározni. Talán ez lehet oka, hogy a' kövér izmos férfiu ritkaság között; ugy ritkák a' szép nők is, kik többnyire hosszas képük és szőkék, soványak vagy nagyon kövérek. Nagy széles fejkötőjek alól alig látszik-ki a' homlok felett egy kis rőt színű hajfűrt.

Az orosz és tót paraszt együgyű, 's csupán földmíveléssel, – a' görög, örmény és cizinczár kereskedéssel foglaltos.

A' szabadkai bunyevácok a' tavasznak első feltűnével tanyájaikra költöznek, hol a' nyarat földmíveléssel, gazdálkodással töltik. Leginkább szép kövér ökreikkel szántanak. Vasárnapoként azonban bejönnek a' városba az isteni tiszteletre. Őszkor, mihelyst dér mutatja magát, visszaköltöznek városi lakjaikba. Az asszonyok foglaltoskodnak leginkább a' juhokkal, 's jó sajtot, turót és vaját készítenek. A' gyapjúval egyébíránt nevezetes kereskedést üznek.

A' tél unalmait különféle multságokkal üzik-el. A' férjfiak gyakran dudaszó mellett mennek rokonaikat 's ismerőseiket látogatni, kik már előre lakomát készítenek. Így ülnek együtt gyakran éjfélig a' téli kancsó mellett, melly sorra kering. Az asszonyok azonban férjeik multságába nem veyülnek, hanem rokkájokkal a' kuczkóba vonulva fülelnek amazoknak szóváltásaikra.

A' leányok téli esténként meghatározott helyekre, az ugy nevezett fonóba, járnak, hol a' játék különféle nemei közt egy kis lakoma is tartozik, melly végre minden leány egy két tojást, vagy kevés lisztet szokott hozni magával, vagy pedig azt kész pénzzel váltja-meg. E' multságokat „prelo“-nak nevezik.

Multságaikhoz tartozik a' „Babiba“ vagy is gyermekszületési inneplés, cisznó-tor, és halotti tor, mikép ez a' Magyaroknál is szokásban van. – Ezeknél azonban nagyobb és pompásabb a' lakodalmi multság, melly minden gazdag parasztnál egy hétig tart. Miután az elköltözendő leány jegyesével együtt szülei előtt leborulva vevé ezeknek áldását, a' legény karján fogja könyező nejét, kocsiira emeli, 's amannak szünteleni zokogása éa sírása közt uj lakjába vezeti, hol saját szüleinek bemutatja. – A' menyecskék házasságuk után még egy évig társalkodhatnak a' leányokkal, de ekkor a' fiatalság mulatozásai-ból örökre kizáratnak.

Forrás: *Regió*. Szépművészeti Első Magyar folyóirat Pesten, 1837, 31-32. szám. A szöveget a korabeli helyesírás szerint közöljük.

A SZABADKA-HORGOSI HOMOKVIDÉK NÖVÉNYTAKARÓJÁNAK TÖRTÉNELMI ÁTTEKINTÉSE

(2.)

A POLLENANALÍZISBŐL szélesebb kép alakítható vidékünk növénytakarójáról. Az utolsó jégkorszak után, a *preboreális* korban (i. e. 8000-7000 év kultúrétörténelmi egybeesik a csiszolatlan kőkorszakkal, a paleolitikummal) a klíma hideg és száraz volt. Nyíres erdősztyepek és hideg sztyepek alakultak ki. Ezeket váltották fel a fenyőkben, hársban, mogyoróban gazdag erdősztyepek és fátlan, meleg sztyepek és puszták. Ezt a kort *boreális* (mogyorókor) korszaknak nevezzük (i. e. 7000-5500 év, a középkorszakkal, a mezolitikummal esik egybe). Az Alföld lösz- és homokterületeit igazán fátlan puszták (sztyep) borította. Sztyepnövényeink egy része valószínű ennek az időszaknak a tanúi, mint például a tatórián (*Cambre tataria*), poszgas szársa (*Lepidium cartilagineum*), bökölő zsálya (*Salvia nutans*), amely ma már nem található meg a homokvidéken. Az *atlantikus* (tölgy) korra (i. e. 5500-2500 év) a meleg, nedves, óceánikus klíma volt a jellemző. A megfelelő mennyiségű csapadéknak köszönhetően vidékünk is (részen) beerdősült. Egyes tölgyes erdősztyepek alakultak ki. Mivel ez az időszak a csiszolt kőkorszakkal (neolitikum) esik egybe, amikor az Alföld (természetesen vidékünk) népessége is már származott volt, feltehető, hogy egyes területek az erdőtényeztet számára kedvező klímadoigtságok ellenére nem erdőshatárok már meg. A talajviszonyok (homok, szik) is lehetetlenné tették ezt. Kialakult az erdőpuszta jellegzetes képe. A *szubboreális* korban (i. e. 2500-500 év) az éghajlat hűvösebbre, csapadékosabbra fordult. A tölgyesek gyertyánnal és bükkkel vegyültek, de gyakoriak voltak az elmosarasodott erdei életközösségek is. Ez a kor a bükör I. szakaszát vagy régészetileg a rézkort és a bronzkort öleli fel. Olyan adatok is léteznek, melyek szerint már a bronzkor emberre (i. e. 1900-500) nagy (erdő)felületeket gyújtott fel, hogy megfelelő nagyságú megművelésre és legeltetésre alkalmas földhöz jusson. A *szubatlantikus* korra (bükör II. szakasza, vaskor, i. e. 500- i. sz. 100 év) hűvösebb, szárazabb, a maihoz hasonló klíma volt a jellemző. Főleg tölgyerdők fordultak elő. A növényfajta megmozgalt, vándorlások, majd a kiterjedt gabonatermesztés fokozatosan kiszűrték az eredeti erdősztyep-vegetációt, ami ligetes homoki és löszpusztai tölgyesekből állt. Ettől az időszaktól kezdve vannak közvetlen szabadtai adataink is. A *jelenkor* (i. sz. 100-) napjainkig terjedő kor. A római korban folytatódott az intenzív erdőirtás. A nomád népcsoportok és a népvándorlások részvevői is hozzásegítettek, hogy a lágyszárú növényközösségek terjedjenek el. A nagyarányú erdőirtás a homokpusztai vegetációt kiterjesztette. A nagy mocsarakat, lápokot fokozatosan kiszűrték, ami különösen a szikes puszták kiterjedésének kedvezett. A tölgyes erdősztyep helyett kultúrpuszta és mezőgazdasági legelő területek váltják egymást. Habár a középkorban, a törökidőben jelentősen hanyatlott a mezőgazdaság, az erdőirtás nem lanyhult, a futóhomok mind nagyobb területet borított be. Csak a XVIII. században lendült fel újra a mezőgazdaság, ezen belül pedig az erdőirtés.

A homokvidék múlt századi leírását többek közt Iványi István (1845-1917) adta meg (1892). A homok növényzetét gazdaságilag mint közlegelő volt jelentős. „A homoki növényzetből különösen említendő a csilagpázsit vagy újjas muhar (*Cynodon dactylon*), amely Szabadka vidékén általában tarack név alatt ismeretes, s mely messzeztörmeg és gyökerező kemény iracki miatt a művelés alatti földet mint gyom ismeretes, de egyszersmind a legkülönbözőbb homokföldön, mely a gyepes homokbuckákat majdnem egyedül tartja zölden. A tarackhoz hasonló a fenyér (*Andropogon ischaemum*)... A perje (tarack-búza *Agropyron sp.*) az üdűbb és jobb homokon fordul elő. Sűrűbben van még: marschal kakukki (*Thymus marschallianus*), polyvabor (?), kopasz köles (?), két csekesz (*Festuca sp.*), laptabor (?), melyek mind jó homokföldök. Említendő még a homoki nád (?) és a cimbor (?). A nedves és szikes helyeken nő a nyúlveszűz (cinege v. serevényűz, *Salix rosmarinifolia*), e cserje kitűnő fonóveszűz ad.” A továbbiakban említett szaró, hogy a közlegelő többörsz is „megapasztották”, a városkijáratának fedezésére újra és újra ehhez a kincsesbányához nyúltak, jókora, szántásra alkalmas

részeket hasították ki belőle. Ezeket a szántóföldeket eladták vagy bére adták. Érdemes megemlíteni, hogy a városháza építése is szorosan kapcsolódott a homokvidék növényvilágához. „Homokból fog épülni a városháza – mondta Bíró Károly (1864-1952) polgármester 1905-ben –, de nem homokon. A hasznavehetetlen s eddig mit sem jövedelmezett homokföldök kövékké alakulnak át, hogy időtlen időig hirdessék Szabadka nagyságát és népének jólétét.” Már az év őszén megtartották az első áruverést Felsőtavankúton és Csikériben; 421 lánchomokot adtak ott el, a későbbiekkel együtt kb. 2000 holdat. „Ezzel egy egész sereg paraszti-exisztencia jutott földhöz, és a pusztá, semmit sem jövedelmező homokterületeken ma már termékeny agrarkultúra virágzik” (Braun, 1912).

A jégkorszak után visszavándorolt elemekből, többszöri klímaváltozás és az ember tevékenysége hatására így alakult ki a homokvidék növénytakarójának mai képe, kultúrétörténelmi és az egykori erdőpuszta-vegetáció maradványaira, másodlagosan kiterjedt pusztai növényzetével. A mai növényzet hosszú időn át tartó bevándorlások, a növények harca, győzelme és halála szülte eredmény (Borbás, 1981). A teljesség igénye nélkül szeretnénk átnyújtani egy csokort azokból a növényekből, amelyek vagy őshonosak, vagy egy-egy korszak megmaradt képviselői. Ezek a virágok meglehetősen néhány ezer évet, klímaváltozást, betemette őket a futóhomok. Őseikben a kőkorszaki ember, majd a nomád népek, avarok, előideink gyönyörködtek, díszítették ki jurtájukat, táplálékként fogyasztották őket, gyógyították magukat. Hatalmas területek leégett, legelővé vagy földművelésre alkalmassá alakította az ember. A homokvidék növényvilága túlélt és kiheverte a tarackjást és a törökort. Vajon a XX. század második felében tapasztalható tersvzűz (?) erdőirtást, természetvédelmet, gazdálkodást és turizmust hogy vészei áll? Sokkal nagyobb figyelmet és megbecsülést érdemelne minden fehérvári (*Populus alba*) vagy galagonyabokor (*Crataegus monogyna*), a két leggyakoribb őshonos fászszerű növényünk, mert azok a régi, értetlen természet megmaradt gyöngyszemei. Botanikai szempontból mindenképpen a (tágabb értelemben vett) pannon bennszülött fajok az érdekesek: kései szegű (*Dianthus serotinus*), laikus szemmel a májusi szegű fehér változata, homoki nőszirm (*Iris humilis*), homoki fátlyóvirág (*Gypsophila fistigata*), homoki kakukki (*Thymus degenianus*), érdes csüdű (*Astragalus asper*), amely egyben boreális maradványfaj is, a szikesek nyárvegye díszje a magyar sóvirág (*Limonium gmelini*), homoki csekesz (*Festuca vaginata*), homoki kikerics (*Dianthus paterdora*, *D. diutinus*) és sorolhatnánk tovább. Az érdes csüdű mellett a boreális időszakra utal a homoki viola (*Viola rupestris*) és az egyháji virág (*Bulbocodium vernum*) is. Ez utóbbi faja gyöngyvirágos tölgyesek jellemző fajta volt. Mára szinte teljes egészében – emberi közreműködéssel – kivészett. A pusztai erdő képviselői: egyháji virág, tarka sátrány (*Crocus variegatus*), homoki- és kerpai nőszirm (*Iris humilis* ssp. *arenaria*, *I. variegata*), selymes boglárka (*Ranunculus illyricus*), hólyagos csüdű (*Astragalus cicer*), közönséges aranyresszű (*Solidago virga aurea*), homoki hery (*Trifolium montanum*), csattogó eper (*Fragaria viridis*) stb. Közös feladatunk megmenteni az elkövetkező nemzedékeknek ezeket a fajokat.

Mi a homokvidék jövője? Egyes fajlaták természetes terjedése – a katelefonyi terjedése a nyárfaerdőkben, az amerikai ostorfa a réteken terjed, a fehér- és a katelefonyi is terjed(ne) – arra utal, hogy a föltételek adottak az erdei életközösségek kialakulásához. Hogy mi lesz a homokvidék jövője? A mi kezünkben van.

CZÉKUS Géza

Ajánlott irodalom: Bernáth J.: *Növényföldrajz, társulást és ökológia*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1981.; dr. Sturc Béla: *Mit kell megvédenünk és megtartanunk Bácska ÉK-i részének növénytakarójában*. Lútnak, Szabadka, 1973. 4. 119-133.; uő.: *A szabadka-horgosi homokpuszta természetes flórájának ökonombotanikai értékei*. Éleljet miniatűrök 50., Szabadka, 1995.

MEGKEVESBÍTÉTVÉN A' VÍZ...

A Palicsi-tó XIX. századi lecsapolási terve (1.)

VÁNYI István (1845-1917) Szabadka-leírásából tudjuk, hogy a város akkor, amikor még csak tervezte a Palicsi-tavat, „a ludasi tóval is úgy a Kőrös-ér által a Tiszával összeköttetésbe” hozni, elfogadhatónak tartotta a következő eredményt is: „Sőt ha az egész tavat eképen le lehetne a Ludasba csapolni, az sem volna kár, úgymond, mert 1400 lénc földet kapna a város kaszálónak!” Számolt tehát a tó lehetséges kiszárlásával is. Azután így folytatta a csatornaügy leírását: „1817-ben össze is köitették a Ludassal, ...De tovább vezetni és a Kőrös által a Tiszával összekötni, ebbe se Kárász, a szomszéd Horgos akkori földesura nem egyezett bele, se Martonos és Ó-Kanizsa, lévén a sok víztől.” A Ludasról a Tiszáig nyúló csatornaszakasz sorsáról Ványihoz hasonlóan vélekedett 1950-ben és 1971-ben Blaško H. Vojnić (1910-1983) és 1974-ben Dušan Dugonjić is. Ennyi az, amit e lecsapolási ügyről az irodalomból megtudhatunk.

A Szabadtörténelmi Levéltárban (SztL) e témát illetően még két, eddig nem megjelentetett munka van. Az egyik Palics története, amit Stadler Aurél (1894-1973) palicsi gyógyszerész 1970 táján ír. A másik kéziratnak, ami 1978-ból való, Ulmer Gáspár a szerzője. Ez utóbbinak az azoknak a dokumentumoknak a rövid leírásai található meg, amelyek betekintést adnak Scultety Ferenc királyi biztos 1819-től 1823-ig terjedő szabadkai működésébe. Ezeket ismerve, és a szabadkai levéltárban végzett kutatásaink alapján arra a meggyőződésre jutottunk, hogy a Palicsi-tó lecsapolásának ügye leginkább úgy tartható föl, ha megismerjük Kiss József (1748-1813) Szabadkát és Kanizsát összekötő csatorna-tervének 1817 utáni sorsát.

Josephus Wüstinger 1820. március 1-jei keltetésének német nyelvén leírta a Palicsi-tavat. Munkájának bevallott célja a valóság megörökítése, címzettje pedig a nyilvánosság és az eljövendő nemzedék volt. Többek között a következőket is szöveztette: „A tapasztalat arra tanít bennünket, hogy e tó 100 évvel ezelőtől 500 holdat (3,6 négyzetkilométer - HL), 50 éve pontosan 660-át (4,75 négyzetkilométer - HL), ma meg kb. 800 holdat (5,75 négyzetkilométer - HL) foglal/foglalt el. Tehát, 100 év alatt 300 hold, nagyobb részt termékeny földet borított el a víz. (Ézt - HL) ... a tókörmeyki földet, amit minden szakember bizonyított, különösen a tóparti és az ahhoz közeli szántóföldeket, a szorgalmas földműves joggal tart e vidék legelődottabb földjének.” Wüstinger kétségél fejezte ki az-zal kapcsolatban, hogy a Palicsi- és a Ludasi-tó és a Kőrös-ér elegendő vízzel látna el a Kiss-féle csatornát. Nem tartotta lehetségesnek, hogy az hajózható csatorna lehessen. Ez a leírás mellékletét képezte az 1820. augusztus 19-i döntésnek. A jegyzőkönyv szerint a Tanács a vízkiertes végett Scultetlyhez fordult. November 28-án a királyi biztos a Kamarához irányította a városvezetést. Mindezek ismeretében - véleményünk szerint - világosabb válhat Wüstinger tóleírásának igazi célja is: a Kiss-féle csatornaterv alapötletét elfogadva, megváltoztatva annak rendeltetését, kivitelezhetőnek tartotta a Palicsi-tavat lecsapoló csatorna megvalósítását. Így született meg az az elképzelés, ami a Palicsi-tó nagyvízeit - a tókörmeyki földek védelmében - a Tiszába akarta csapolni.

Scultety körülbírló egy év múlva, 1821. szeptember 20-án foglalkozott újra az ügygel.

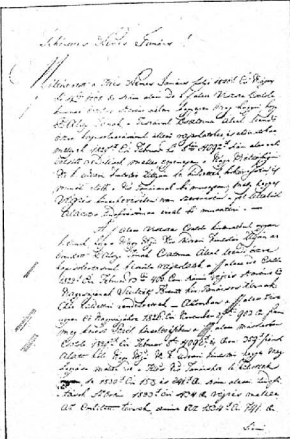
Elrendelte a Tanácsnak, hogy küldtőssége a tó lecsapolása, valamint ennek hajózható csatornával a Tiszára való kapcsolása ügyében jelenjen meg a helyszínen. Október 7-én parancssal állt elő (latinul); a Tanács Wüstinger építészeti felügyelőt küldte ki a tó lecsapolási terepmunka elvégzésére; neki adja át a megyei mérnök, Antonius Bauer véleményét és műszaki útmutatásait is. 1821. november 11-én Wüstinger kivette a levéltárból a „Kiss József által Szabadkirályi Szeved városi Tisza folyóból városunkhoz huzandó csatorna” tervét, azt, amit az elismervény, mint „föld abroszokrol” s egyéb iratokról összeleg 15 darabban” levő dokumentumot öröklött meg. Az 1822. január 17-én készült jelentés szerint Bauer ellenőrizte és megerősítette az építészeti felügyelő Palicsi szentesítési eredményét. Erről január 13-án értesítették Scultetyt, ugyanekor a Tanács által rendelkezte el a városnak, hogy az a „Palítyi Tó csatorna által leendő ószve kapcsolataisról készült rajzolatok”-at adja át Scultetynek (lásd a képet). 1822-ben tehát Scultetyhez került a csatornaterv, az, amin Kiss József után Wüstinger dolgozott tovább, és aminek rendelkezéssel már a palicsi árapasztást is elfogadták.

Wüstinger ezután is foglalkozott a témával. A Tanács 1822. március 24. levele szerint az építészeti felügyelő felmérte a Palicsi-tavat és azt a területet, ahol a tó vizét a Ludasi-tó helyett a Kőrösbe kellett volna engedni; ezt a Ludasnál létesítendő töltéssel és a Bóge új torkolatával szándékozta elérni. Így született meg a Bóge első vízrendezési javaslata. Ez is a Palicsi-tó vizének lecsapolását tűzte ki célul, de a Kiss-féle tervről részben eltérően: a Ludasi-tavat kikerülve.

1824. július 13-án a városi küldöttség a Tiszai korona-területtel kötött megállapodásáról számolt be. Ebben a Palicsi-tavat a Tiszára kötő csatorna építési idejéről olvashatunk: a munkálatokra csak abban az időben kerülhet sor, ha a Kőrös-éren nincs árvízveszély. Az ügyben - mint már az irodalom is szöveztette - Martonos és Kanizsa is érdekelte volt: szeptember 19-én egyezbékendő levelet írtak. Nem adták belegegyezkedő a Palicsi-tó vizének levezetésébe, mivel - mint írták - „az említett Kőrös magában is sokszor annyira meg árad: hogy nem kevés károkat” okoz „a Járásunkban és Buzsaj földjeiben”, így „attul félünk, ne hogy a fellyebb érdeket viz eresztés által még nagyobb károk reánk háramolyanak.” E Kőrös környéki két település nem látta magát védve a Palicsi-tó lecsapolásának lehetséges káros következményeitől.

Wüstinger javaslatára - amint Stadler Aurél megállapította - a városi Tanács még 1825-ben is foglalkozott a Bóge Kőrösbe való bevezetésével. Valószínűleg ez volt az oka annak, hogy a horgosi földesúr, Kárász Pál, levéllel fordult a Tanácshoz. Betekintést kért a lecsapolási tervbe, amit Kádár József leírásának 1826. február 22-én bocsátott a Tanács rendelkezésére. Benne Aradsy Gábor (?-1848) 1824. április 14-i térkép-másolata is megtalálható. Rajta a Novus-Canalis fölírattal Bóge a Palicssal egy tava képező Vér-tavat a Ludasival kötötte össze. Habár itt a Szabadka és Horgos közötti határ meg nem volt a Kőrösön, mégis, a csatornát illetően elfogadhatónak tartjuk: Aradsy térkép-másolata 1826-ban valós állapot mutatható meg. Ezek (és a későbbiek) alapján valószínűnek látszik: Wüstinger 1822-es Bóge-rendezéséről nem készült rajz.

HOVÁNY Lajos

Loos Simon levéltárs 1840. június 8-án írt jelentése a Palicsi-tavat lecsapoló csatorna-ügyről (Részlet. SztL 20.C.265/aec.1842)

CSALÁDI FOTÓ LEVELEZŐLAPKÉNT

Az I. világháború idején vidékünkön levelezőlap hiányában gyakran családi fotót használtak erre a célra, különösen a szegény körülmények között élő családok. Ilyen fényképet mutatunk be, melynek tintaceruzával írt címetje „Litvai Lajos B. B. m. Gyulafalva”. A postai bélyegzőnek a része, amelyről kítűrne, honnan küldték, elmosódott, csak egy szám – 105 – és a dátum olvasható: 1915. ápr. 10. A már tintával írt szöveg a következő: „dicsérteség a Jézus krisztus kedves édós apám én csak el gyűvök kendet meg nézni de kend hasza nemgyün minket meg nészni én el gydtem kendet fól váltani kemeg meg merjen hasza anyámhon kedves édós apám csokolom kendet százeszerszer én mint édós anyám és a kis fíja kenek lajoska aranyos apám gyere haza.” Ugyancsak tintaceruzával még ezt olvasni a fénykép hátlapján: *getves nérigém a Lajost elfogtag as oroszog Jozsef Bott Kerény. Nem hiányzik az ellenőrző bélyegző sem: K. U. K. 1/23 Feldk... (?)*

(A fotón, amely „Lengyel műterméből Szabadka, Kossuth u. 8.” került ki, Lajoska az édesanyjával)

SZARMATA TÁL MOHOLRÓL

MOSTANI időszámításunk első századában, vagyis az i. u. első század derekán, hatalmas változások történtek a Kárpát-medence politikai és népi életében. A Római Birodalom, egy korábban tisztán megfogalmazott stratégiai tervet követve, amelyben előirányozták a Rajna-Duna vonalának megszállását és határrá való kiképzését, elfoglalta a jelenlegi egész Szlavóniát és a Dunántúlt. Azt a területet, amelyet később Pannónia néven a Római Birodalom tartományává alakítottak. A Dunán inneni, vagyis az alföldi sík területekre szinte a római foglalásokkal egy időben, ellenkező irányból, a Kárpátokon túli sztyepről egy félnomád nép, a szarmaták egy jelentős törzse, a jazigok érkeztek. Így lett a Duna több mint 300 éven keresztül a IV. század második feléig két nép, két lényegesen eltérő kultúra választóvonalá is.

A szarmaták régészeti hagyatékát színes üvegyöngyök, ruhakapcsok, fibulák és legfőképpen különböző alakú és nagyságú agyagedények jellemzik. Telepeik nyomait, a szürke színű kisebb-nagyobb cserépeket Bácskában és Bánátban is mindenfelé meg lehet találni.

A képen bemutatott szürke színű, korongolt tálalt Moholon találták. Zentán a múzeumban őrzik.

Sz. L.

E számunk szerzői: Dr. BLAZOVICH László történész-levéltáros (Szeged) * dr. CZÉKUS Géza biológus-antropológus (Szabadka) * DOBOS János mgr. történész-levéltáros (Kanizza) * dr. HORVÁTH Mátyas ny. egyetemi tanár (Királyhalm-Bácsszőlős) * HOVÁNY Lajos mgr. vízmérnök, egyetemi tanársegéd (Szabadka) * KUNKIN Zsuzsanna főkönyvtáros (Szabadka) * dr. KÖHEGYI Mihály régész (Baja) * MAGYAR László filológus-levéltáros (Szabadka) * Boris MAŠIĆ tanár (Apatin) * ÓKRÉSZ Károly helytörténész (Temesvár) * dr. PENAVIN Olga ny. egyetemi tanár (Újvidék) * RICZ Péter régész (Szabadka) * SILLING István mgr. egyetemi szakmunkatárs, néprajzkutató (Kupuszina) * SZEKERES László mgr. régész (Szabadka) * TOLNAI Ottó író (Palics)